

3.3.434.

বাৰ্টৰ গোল্‌ফ

চন্দ্রাণ্ড চৰ্চা

বাৰ্টৰ পোহৰ

শ্ৰীবিমল ভগৱতী

প্ৰকাশক :—
শ্ৰীবিমল ভগৱতী
৯১, চাউথ এভিনিউ
নিউ দিল্লী

এলম প্ৰেছ, ৬৩নং বিডন ষ্ট্ৰীট, কলিকতাৰ পৰা
শ্ৰীদেৱপ্ৰসাদ মিত্ৰ দ্বাৰা ছপা হ'ল।

একেষাৰ

“বাটৰ পোহৰ” নামৰ এই সৰু কিতাপখনত কেইখন মান
ইংৰাজী গ্ৰন্থৰ সহায়ত চাৰিটা বিশেষ জীৱন-কাহিনী সন্নিবিষ্ট
কৰা হৈছে।

আমি সাধাৰণ ভাবে বুজাৰ দৰে জীৱনী মানে কেৱল
জন্ম-মৃত্যুৰ চন তাৰিখ, দৈনন্দিন জীৱনৰ খুঁটিনাটি খবৰ বা
কামৰ তালিকাই নিশ্চয় নহয়। জীৱনী তাতোকৈ অধিক, বিশেষ
অৰ্থযুক্ত কথা। জীৱনীৰ প্ৰধান কথা হ’ল, জীৱন দৰ্শন বা যি
মূল নীতি বা আদৰ্শৰ ওপৰত জীৱন প্ৰতিষ্ঠিত আৰু পাৰ-
চালিত তাৰ বৰ্ণনা। বিভিন্ন যুগৰ বিশিষ্ট জীৱনবিলাক সেই সেই
যুগৰ সামাজিক ধাৰণা, আকাঙ্ক্ষা, বিধি ব্যৱস্থা ৰীতি-নীতি
আদিৰো প্ৰতীক। আকৌ, বিশেষ জীৱন সমূহৰ মাজেদি
প্ৰকাশিত হোৱা ত্যাগ, সাধনা, নিষ্ঠা বিশ্বাস, সেৱা আদি সমাজৰ
লগত সম্পৰ্ক শূন্য কথা কিছুমান নিশ্চয় নহয়। ইয়াক
সমাজৰ সৰ্বজনৰ অন্তৰত বাজি থকা সুৰৰ পূৰ্ণ-অভিব্যক্তি
বুলিব পাৰি। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰে চালে মহাপুৰুষ সকলৰ জীৱন
যুগৰ বৰ্ত্তাবহন কৰি অনা এবিধ ইতিহাস।

বুৰঞ্জীয়ে ঢুকি নোপোৱা যি দুই এটা কাহিনী পুথিখনত
দিয়া হৈছে, সি আমাৰ ধাৰণামতে মানুহৰ মনত ঐতিহাসিক
জীৱনত কৈয়ো বেচি জীৱন্ত, অধিক প্ৰাণৱন্ত, কাহানিও বিকৃত
নোহোৱা এক মূৰ্ত্তিমান ছবি।

শেষত আমাৰ অনিচ্ছাকৃত দোষ-ত্রুটিৰ বাবে পঢ়ুৱৈ সমাজৰ
ওচৰত মাৰ্জ্জনা বিচাৰিছোঁ।

ইতি—

শ্ৰীবিমল ভাগৱতী

৯১, চাউথ এভিনিউ

নিউ দিল্লী

১৯৮৫

ঘাটৰ পোহৰ

জ্ঞানী ছক্ৰেটিছ

পশ্চিমত বেলি মাৰ যাওঁ যাওঁ। এজন্য মহান পুৰুষৰ জীৱন বন্তিও লুমাওঁ লুমাওঁ। অস্তাচলগামী সূৰ্যৰ বাঙলী আভাই দিগন্ত বঙা কৰি তুলিছে। পশুপক্ষী সকলো নিজ নিজ বহালৈ উলটিছে। নিতাল নিস্তক বন্দীশাল, এক নিষ্ঠুৰ নিকৰণ ঘটনাৰ আগমুহূৰ্ত্তত বন্দীশালৰ বায়ু যেন বিষাদেৰে ভাবাক্ৰান্ত হৈ উঠিছে।

জ্ঞানকাৰ্য্য সমাপন কৰি মৃত্যুযাত্ৰী বৃদ্ধ বন্দীজন্য বন্ধু বৰ্গৰে পৰিবেষ্টিত হৈ ক্ষন্তেক নীৰবে বল। কাৰো মুখত কথা নাই। এনেতে মৃত্যু-দণ্ডত দণ্ডী বন্দীসকলক শেষ সময়ত বিষপাত্ৰ দিয়া ভৃত্যজন সোমাই আহি বৃদ্ধ বন্দীজনাক সম্বোধন কৰি দ্বিধা আৰু কৰুণা জড়িত কণ্ঠেৰে কবলৈ ধৰিলে “হে মহান্! এতিয়ালৈকে এই বন্দীশাললৈ অহা সকলো বন্দীতকৈ আপুনি শ্ৰেষ্ঠ আৰু মহান্। আপোনাৰ প্ৰতি মোৰ কোনো অভিযোগ নাই। সাধাৰণতে ইয়ালৈ অহা সকলো বন্দীয়েই মোৰ প্ৰতি ক্ৰোধান্বিত হয় আৰু মোক পাৰে মানে শাও বৰষে। কিয়নো, ওপৰালাৰ আদেশ অনুক্ৰমে তেওঁলোকৰ কাৰণে ময়েই জীৱনান্তকাৰী বিষপাত্ৰ বহন কৰি

আনো। কিন্তু মই বঢ়িয়াকৈ জানো যে সেই সকলৰ দৰে আপুনি মোৰ প্ৰতি কোনো খং বা ঘেৰুৱা নোহোৱা নহৈছে। এই সংক্ৰান্তত আহলতে কোন দায়ী আপুনি জানে। কি কথা-যাৰ কবৰ বাবে মই এই সময়ত ইয়ালৈ আহিছো আপুনি নিশ্চয় বুজিছে। সময় উপস্থিত হৈছে। গতিকে বিদায় গ্ৰহণ! যিমান দূৰ পাবে এই গুৰুতৰ শাস্তি সহ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক।” এই দৰে কৈয়েই চকুলোৰে দুগাল তিয়াই ভূত্য জন তাৰ পৰা আঁতৰি গল। লগে লগে বন্দীজনাই গহীন গম্ভীৰ স্বৰে ধীৰে ধীৰে কৈ উঠিল—“বিদায়, বিদায় বন্ধু! তুমি কোৱামতেই মই সকলো সহ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম। আহা! কেনে মৰমিয়াল মানুহ জন। বন্দী হৈ থকা সময় ছোৱাত সকলো সময়তে তেওঁ মোৰ কাষলৈ আহে আৰু মোৰ সৈতে কথাবাতৰি পাতি সময় নিয়ায় আৰু এতিয়া চোৱাচোন, কেনেকৈ আপোনজনৰ দৰে তেওঁ মোৰ কাষে চকুলো টুকিছে! এতিয়া তেওঁৰ কথা মতেই কাম হওক। ক্ৰাইটো কাষ চাপি আহক। বিষপাত্ৰ প্ৰস্তুত হ’ল যদি কাৰো-বাক আনিবলৈ আদেশ দিয়ক।” বন্দীৰ চিৰসঙ্গী বন্ধু ক্ৰাইটোৱে গভীৰ দুখেৰে থোকাথুকি মাৰ্তেৰে কবলৈ ধৰিলে—“বেলি এতিয়াও মাৰ যোৱা নাই। সোৱা চাওকচোন বন্ধু! সূৰ্যক সোণালী কিৰণেৰে পৰ্বত শিখৰ এতিয়াও জ্বলমলাই আছে। আমি জনাত বহুত বন্দীয়ে আদেশ অহাৰ পাছতো বন্ধুবৰ্গৰ সৈতে আহাৰাদি কৰি বং ধেমালি কৰি কটায় আৰু যিমান দূৰ

পাবে পলমকৈ বিষপানৰ বাবে সাজু হয়। গতিকে, ব্যস্ত হবৰ সকাম নাই, এতিয়াও যথেষ্ট সময় আছে।” “হয় ক্ৰাইটো!” বন্দী জনাই কলে—“তুমি যি সকলৰ কথা কৈছা তেওঁলোকৰ কাষে তেনে কৰাটো শুদ্ধ বুলিব পাৰি। কিয়নো, তেওঁলোকে ভাবে যে দিব লগা জীৱনটো আৰু যিমানকন সময় উপভোগ কৰি লব পাৰি তিমানেই লাভ। মোৰ মতে কিন্তু, যিটো জীৱন ইতিপূৰ্বেই শেষ হৈ গৈছে তাক ক্ষণেক ধৰি বখাৰ কোনো সাৰ্থকতা নাই। সেই অবকদ্ধ, শূন্য মৃত জীৱন পাত্ৰটিক এখন্তেক বেচিকৈ ব্যৰ্থ-ভাবে আঁকোৱালি ধৰি থাকি মই মূৰ্খ হৈ পৰিচয় দিম। এনে কথা ভাবিলে নিজকে হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ যেনহে অনুভৱ হ’ব। গতিকে পলম কৰাৰ কোনো আৱশ্যতা মই নেদেখো। অনুগ্ৰহ কৰি মোক বাধা নিদি যি মতে কওঁ সেই মতেই কাম কৰক।” এনেতে বন্ধু ক্ৰাইটোৰ সন্কেট ক্ৰমে এজন ভূত্য ভিতৰলৈ গল। অলপ পাছতে বিষপাত্ৰটি হাতত লৈ কাৰাবন্ধক জন আৰু ভূত্যজন উলটি আহিল। মৃত্যুযাত্ৰী বন্দী জনাই কৈ উঠিল—“হে মোৰ প্ৰিয়বন্ধু! আপোনাৰ এই বিষয়ে মোতকৈ অধিক অভিজ্ঞতা আছে। গতিকে কেনেকৈ মই এই কাৰ্য্যত আগবাঢ়িম, আপুনি অনুগ্ৰহ কৰি ক’বনে?” মানুহ-জনে উত্তৰ দিলে—“আপুনি কেৱল ভৰি দুখন গধুৰ নল-গালৈকে খোজ কাঢ়ি ফুৰিব লাগিব। তাৰ পাছত শুই পৰিব। তেতিয়াহলে বিষে ঠিকমতে কাম কৰিব। এই দৰে কৈ

বিষপাত্ৰ হাতত লৈ অকনো ভয় বা উদ্ভিগ্নতাৰ চিন প্ৰকাশ নকৰাকৈ অতি সহজ ভাবে বন্দীয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে—“এই বিষপান কৰাৰ পূৰ্বে যৎকিঞ্চিৎ কোনো দেবতাৰ উদ্দেশ্যে অৰ্পণ কৰাৰ মোৰ অধিকাৰ আছে জানো?” কাৰাবন্ধক জনে বিনীত ভাবে উত্তৰ দিলে—“আপোনাৰ কাৰণে আৰম্ভকীয় পৰিমাণেহে আমি এই বিষ প্ৰস্তুত কৰাইছোঁ।” “ওঁ বুজিলোঁ জন্মান্তৰৰ উদ্দেশ্যে কৰা মোৰ এই যাত্ৰা যাতে সফলকাম হয় তাৰ বাবে মই অন্ততঃ প্ৰাৰ্থনা জনাব পাৰিম নিশ্চয়।” এই বুলি কৈ বাতিটো ডাঙি ধৰি ধীৰ স্থিৰভাৱে অতি আনন্দচিত্তে সেই বিষপান কৰিলে। বন্দীজনাক অতপৰে আকোৱালি থকা বন্ধুবৰ্গই আৰু ধৈৰ্য্য ধৰিব নোৱাৰি অস্থিৰ হৈ ছৰাওবাৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে। মৃত্যুযাত্ৰী জনা কেৱল ধীৰ-নীৰৱ। কাৰাবন্ধকে দিয়া পৰামৰ্শ ক্ৰমে তেওঁ বিষে যাতে ভালভাৱে কাম কৰে তাৰবাবে লাহে লাহে খোজ কাঢ়িবলৈ ধৰিলে। ধীৰে ধীৰে তেওঁৰ চলন শক্তি কমি আহিল। ভৰি দুখন অচল অৱশ্য হৈ পৰিল। তেওঁক গুৱাই দিয়া হ’ল। বিষপাত্ৰ আগবঢ়াই দিওঁতা লোকজনে তেওঁৰ ভৰি দুখনৰ পিনে অনবৰত লক্ষ্য কৰি আছিল। কিছু সময়ৰ পাচত তেওঁৰ ভৰিত আঘাত কৰি কিয়া অনুভৱ কৰিছেনে নাই প্ৰশ্ন কৰা হ’ল। উত্তৰ আছিল—“নাই”। ভৰিৰ পিনৰ পৰা লাহে লাহে গোটেই শৰীৰ চোঁচা আৰু ঠাণ্ডা হৈ আহিল। এবাৰ মুখৰ কাপোৰখন গুচাই (আগতে মুখ ঢাকি ৰাখিছিল)

মৃত্যুমুখীয়ে কৈছিল—“ক্ৰাইটো এচক্লিপিয়াচলৈ মই এটা কুকুৰা আগবঢ়াইছিলোঁ। এই ধাৰটো মাৰিবলৈ তোমাৰ মনত থাকিবনে?” “নিশ্চয় থাকিব। আৰু আপোনাৰ কিবা ক’ব লগীয়া আছেনে কি?” এই প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ আৰু নাছিল। কেইমিনিট মানৰ ভিতৰতে শৰীৰত এটা জোকাৰনি উঠা যেন গম পোৱা হ’ল। মুখৰ ঢাকি থোৱা কাপোৰখন গুচাই দেখা গল তেওঁৰ চকু স্থিৰ, মুখ মুকলি। ক্ৰাইটোই কান্দি কান্দি সযতনে চকু যুৰি আৰু মুখখন জপাই দিলে। এই দৰেই পৃথিৱীৰ এজনা অসাধাৰণ জ্ঞানী আৰু ন্যায়বন্ত পুৰুষৰ জীৱনৰ অৱসান ঘটিল।

এৱেই আছিল সত্য আৰু জ্ঞানৰ একান্ত উপাসক গ্ৰীচৰ বিখ্যাত দাৰ্শনিক মহামতি ছক্ৰেটিছ। ছক্ৰেটিছ আছিল এজন ৰাজমিস্ত্ৰৰ লৰা। জ্ঞান অন্বেষণৰ প্ৰৱল স্পৃহাই ছক্ৰেটিছক ধন উপাৰ্জনৰ পৰা বিৰত ৰাখিছিল। ফলত তেওঁ চিৰকাল দুখীয়া হৈ কাল কটাইছিল। থকা মেলা পোছাক পৰিচ্ছদ আদিৰ প্ৰতি তেওঁ নিতান্ত উদাসীন আছিল। ছক্ৰেটিছ অন্ধ বিশ্বাসৰ পক্ষপাতী নাছিল। পৰীক্ষা নকৰাকৈ কোনো বিশ্বাসকে তেওঁ গ্ৰহণ নকৰিছিল। ৰাজহুৱা ঠাই বা হাট-বজাৰ য’তে মানুহ গোট খায় তাতে তেও শিক্ষা দিছিল। গল্প আছে যে ডেলফীৰ দৈববাণীয়ে ছক্ৰেটিছক সেইসময়ৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ জ্ঞানী বুলি ঘোষণা কৰিছিল।

যিলোকে চলন্তি প্ৰথা আদি বিনা প্ৰশ্নই মানিনলয় সদায়,

সত্যৰ অন্বেষণ কৰে, তেওঁলোকক গৰ্গমেন্ট বিলাকে সাধাৰণতে ভাল নেপায়। এথেন্সৰ গৰ্গমেন্টে ছক্ৰেটিছৰ ভাবধাৰা, কাৰ্য্যকলাপ সন্দেহৰ চকুৰে চাইছিল। ডেকাসকলক উশৃঙ্খল কৰি তুলিছে বুলি ছক্ৰেটিছৰ বিৰুদ্ধে অভিযোগ উত্থাপিত হ'ল। বিচাৰত ছক্ৰেটিছক মৃত্যুদণ্ড দিয়া হয়। হেমলক্ৰে তৈয়াৰী এগিলাছ বিষ তেওঁৰ হাতলৈ আগবঢ়ায় দিয়া হয়। খৃঃ পূঃ ৩৯৯ চনত ধীৰ স্থিৰভাৱে এই বিষ পান কৰি ছক্ৰেটিছে প্ৰাণ দিলে। যি বিচাৰত তেওঁৰ মৃত্যুদণ্ড হ'ল, সেই বিচাৰ উপলক্ষে ছক্ৰেটিছে বিচাৰক, অভিযোগকাৰী আৰু এথেন্সবাসীক সম্বোধন কৰি চমুতে এইদৰে কৈছিল :—

“হে এথেন্সবাসী মোৰ বয়স এতিয়া সত্তৰ বছৰতকৈয়ো কিছু বেচি আৰু আজিয়েই প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে মই বিচাৰালয়ত উপস্থিত হৈছোঁ। ইয়াত চলা ভাষা সম্পৰ্কে মই সম্পূৰ্ণ অনভিজ্ঞ। গতিকে আপোনা সকলৰ ওচৰত এই মোৰ অনুৰোধ যে, যদি মই ইয়াত ঘাটে বাটে আলোচনা কৰাৰ দৰে কথা কওঁ, আপোনালোকে যাতে মোক বাধা নিদিয়ৈ আৰু ক্ষমা কৰে। কথাকোৱাৰ প্ৰণালীৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়াৰ মই আৱশ্যকতা নেদেখোঁ। ই শ্ৰুতিমধুৰ হবও পাৰে, নহবও পাৰে। কেৱল কথাৰ সত্যাসত্যৰ ওপৰত আপোনাসকলে গুৰুত্ব আৰোপ কৰক। যিমান দূৰ পাৰোঁ শীঘ্ৰে আৰু সংক্ষেপে মোৰ কবলগীয়া খিনি কবলৈ যত্ন কৰিম। বিচাৰত মোৰ জয় যদিহে আপোনাসকল আৰু মোৰো মঙ্গলৰ কাৰণ হয় তেনেহলেহে এই

বিচাৰত মই যেন জয়ী হওঁ। ভগবানৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ কৰি মই মোৰ বক্তব্য আৰম্ভ কৰোঁ। তেন্তে এতিয়া কওঁতাই সঁচা কথা কওঁক আৰু বিচাৰকেও ন্যায় বিচাৰ কৰক!

হে এথেন্সবাসী! বহুত দিনৰে পৰা অনেক অভিযোগকাৰীয়ে মিছা অভিযোগেৰে আপোনাসকলৰ মন মোৰ প্ৰতি বিৰূপ কৰি তুলিছে। অভিযোগকাৰী সকলৰ ধুনীয়া ধুনীয়া মিছা বাক্যজালে যে আপোনাসকলৰ ওপৰত যথেষ্ট প্ৰভাৱ কৰিছে তাত অকনো সন্দেহ নাই। আজিৰ এই অভিযোগকাৰী মেলিটাচ্, এনিটাচ্, আৰু লিকন্ আদিত কৈয়ো সেই সকল হে মোৰ অধিক বিপদজনক শত্ৰু। সেই সকলেই হ'ব মোৰ গুচৰীয়া। তেওঁলোকৰ অভিযোগ বিলাকৰ বিষয়ে মই গুৰিৰে পৰা আলোচনা কৰোঁ শুনক। তেওঁলোকে কয় “ছক্ৰেটিছ এজন অসজ লোক। তেওঁৰ প্ৰকৃতি অদ্ভুত ধৰণৰ। তেওঁ স্বৰ্গ-মৰ্ত্যৰ বিষয়ে নকৰিব লগীয়া অনুসন্ধান কৰে। ভাল কথাৰে দেশৰ লোকৰ সম্মুখত কিন্তুুত কিমাকাৰ কৰি দেখুৱায়। ছক্ৰেটিছে দেশৰ ডেকাসকলক সমূলে নষ্ট কৰিছে।” অভিযোগৰ ধৰণ হ'ল এই প্ৰকাৰৰ। এই অভিযোগকাৰী সকলৰ সংখ্যা বহুত বেচি। তেওঁলোকৰ অভিযোগো বহুত পুৰণি। জটিল কথা হৈছে এয়ে যে, সেই অভিযোগকাৰীসকল আজি ইয়াত নাই। তেওঁলোকৰ নামো মই নাজানো। গতিকে প্ৰতিপক্ষ কোনো নোহোঁৱাকৈ হাঁবে সৈতে যুঁজি মই আত্মপক্ষ সমৰ্থন কৰিব লাগিব আৰু তৰ্ক কৰিব লাগিব অকলে।

হে এথেন্সবাসী ! জ্ঞানী বুলি দুৰ্ঘশ মই কেনেকৈ পালোঁ
কওঁ শুনক। আপোনালোকৰ মাজৰ বহুতে হয়তো মোক
বহুশ কৰা বুলিহে ভাবিব। কিন্তু আপোনালোকে বিশ্বাস
কৰক বা নকৰক প্রকৃত সত্য কথাটো মই আপোনাসকলৰ
আগত ব্যক্ত কৰিব খোজোঁ। মোৰ বিশ্বাস “ডেলফী”ৰ
দৈববাণী সম্পৰ্কে আপোনাসকলে জানে। দৈববাণী আছিল :
“ছক্ৰেটিছ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ জ্ঞানী”। সেই দৈববাণী শুনি মই
অতিশয় আচৰিত হালোঁ, কিয়নো মই জানো যে, সকলো
ডাঙৰ কোনোবিধ জ্ঞানেই মোৰ নাই। তথাপি ই দেবতাৰ
বাণী ! সেই সম্পৰ্কে সন্দেহৰ স্থল বখা অনুচিত। ভাবিচিন্তি
অৱশেষত স্থিৰ কৰিলোঁ যে যদি মই মোতকৈ জ্ঞানী এজনক
বিচাৰি উলিয়াব পাৰোঁ তেন্তে তেওঁক লৈয়ে মই দেবতাৰ
কথাৰ প্ৰতিবাদ জনাব পাৰোঁ। ইয়াকে ভাবি জ্ঞানী বুলি
নাম থকা এজনাৰ কাষলৈ মই গলোঁ। তেওঁ এজনা বিখ্যাত
বাজনীতিজ্ঞ। তেওঁৰ নাম মই ইয়াত উল্লেখ কৰিব নোখোজোঁ।
প্ৰথমতে তেওঁৰ ওপৰতে মোৰ পৰীক্ষা চলাবলৈ স্থিৰ কৰিলোঁ।
আমাৰ আলোচনা আৰম্ভ হ’ল। তেওঁৰ সৈতে কৰা আলাপ
আলোচনাৰ পৰা মোৰ এই ধাৰনা হ’ল যে, যদিও তেওঁক
বহুতে বিশেষ জ্ঞানী বুলি মান কৰে, আৰু তেওঁ নিজেও
আনতকৈ অধিক জ্ঞানী বুলি ভাবে, দৰাচলতে তেওঁ তেনে
জ্ঞানী নহয়। এই কথাষাৰকে মই তেওঁক যুক্তিতৰ্কৰ দ্বাৰা
বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলোঁ। ফলত তেওঁ মোক ঘৃণা কৰিবলৈ

আৰম্ভ কৰিলে। অনুগামী সকলৰে সৈতে তেওঁ মোৰ এজন
ডাঙৰ শত্ৰু হৈ উঠিল। মই তেওঁৰ সঙ্গত্যাগ কৰি গুচি
আহিলোঁ। মনতে ভাবিলোঁ আমাৰ দুজনৰ ভিতৰত এজনেও
যিটো সৎ বা সুন্দৰ সেই বিষয়ে নাজানোঁক। তথাপি
তেওঁতকৈ মই নিজকে উত্তম বুলি বিবেচনা কৰোঁ। কিয়নো,
মই নাজানো আৰু স্বীকাৰো কৰোঁ নাজানো বুলি। তেওঁৰ
ক্ষেত্ৰত কিন্তু কথাটো সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। তেওঁ নাজানে, কিন্তু
আনৰ লগতে তেওঁ নিজেও ভাবে যে তেওঁ বহুত জানে।
তাৰ পাছত জ্ঞানী বুলি যশ থকা আন এজনৰ কাষলৈ গলোঁ।
কিন্তু সেই ঠাইতো ফল একেটাই হ’ল। দলে বলে তেওঁ
মোৰ এজন শত্ৰু হৈ পৰিল। এজনৰ পাছত এজনকৈ জ্ঞানী
বুলি নাম থকা সকলোৰে ওচৰলৈকে মই গলোঁ। যদিও মই
ভালকৈ বুজিছিলোঁ যে এই পৰীক্ষা বিলাকৰ দ্বাৰা মই শত্ৰুৰ
সংখ্যাহে বঢ়াম, তথাপি সেই কাৰ্য্যৰ পৰা বিৰত হবৰ মোৰ
উপায় নাছিল। দিনে দিনে শত্ৰুৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱাত মোৰ
দুখ আৰু ভয় দুয়োটা হৈছিল। তথাপি দৈববাণীৰ
সত্যাসত্য নিৰ্ণয় কৰিবৰ বাবে মই দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ হ’লোঁ।
আপোনাসকলে মোক বিশ্বাস কৰেনে নাই নাজানো, আছিল
কথাটোহে মই ইয়াত ব্যক্ত কৰিছোঁ। হে এথেন্সবাসী !
মই দেখিলোঁ যে দেশত জ্ঞানী বুলি অতদিনে যি সকলৰ
খ্যাতি আছিল তেওঁলোকৰ সেই খ্যাতিৰ যথার্থ কোনো
মূল্য নাই। তাতকৈ যিসকলৰ সন্মানো কম, খ্যাতিও

নাই সেই সকলকহে বৰঞ্চ জ্ঞানী আৰু উত্তম বুলিব পাৰি।

সি যিকি নহওক, এইদৰে বাজনীতিবিদসকলক এৰি কবি বুলি, নাট্যকাৰ বুলি বশ থকা প্ৰত্যেকৰে কাষলৈকে মই গ'লোঁ।। তেওঁলোকৰ পৰা নতুন কথা শিকাৰ আশাত মই তেওঁলোকৰ লিখনীৰ পৰাই কোনো কোনো অংশ উদ্ধৃত কৰি তাৰ অৰ্থ সুধিলোঁ।। সঁচাকৈয়ে কবি সকলেৰে সৈতে আলোচনা কৰি মই যি সত্য উদ্ধাৰ কৰিলোঁ তাক প্ৰকাশ কৰিবলৈ মই যথেষ্ট লজ্জা অনুভৱ কৰিছোঁ। কিন্তু মই ডাঠি ক'ব পাৰোঁ যে, এই ঠাইত উপস্থিত থকা লোকসকলৰ মাজত কাচিৎহে হয়তো এজন ওলাব যি সেই কবিতাৰ লিখক সকলতকৈ সুন্দৰ আৰু স্পষ্ট ব্যাখ্যা কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰাই এই কথা প্ৰমাণিত হ'ল যে, কবিসকলে যে লিখে সি কোনো বিশেষ জ্ঞানৰ জোৰত নহয়। তেওঁলোকে এক বিশেষ ক্ষমতা বা প্ৰেড়নাৰ বলত লিখি যায়। যিবিলাক লিখি যায়, বহুত ক্ষেত্ৰত সেই বিলাকৰ অৰ্থ তেওঁলোকে নিজেও হয়তো বুজি নাপায়। কবিতা লিখাৰ যি বিশেষ ক্ষমতা কবিসকলে আছে তাৰ বলতে আন সকলো বিষয়তে জ্ঞানী বুলি নিজক দেখুৱাবলৈ তেওঁলোকে চেষ্টা কৰে। কবি সকলেৰে সৈতে কৰা আলোচনাও মোৰ ব্যৰ্থ হ'ল। এই ক্ষেত্ৰটো মই নিজক তেওঁলোকতকৈ অন্ততঃ উত্তম বুলি ভাবি, সেই সকলৰ সঙ্গ পৰিত্যাগ কৰিলোঁ।

অৱশেষত মই শিল্পী সকলৰ ওচৰলৈ গ'লোঁ। শিল্প সম্পৰ্কীয় কোনো জ্ঞান মোৰ নাছিল। শিল্পী সকলে কিন্তু বহুতো ধুনীয়া ধুনীয়া কথা জানে বুলি মই ভাবোঁ। সঁচাকৈয়ে এই ক্ষেত্ৰত মোৰ ধাৰণা সত্যই আছিল। আমি নজনা বহুত কথা শিল্পী সকলে জানে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰে চালে শিল্পীসকল নিশ্চই মোতকৈ অধিক জ্ঞানী। কিন্তু মই লক্ষ্য কৰিলোঁ যে কবিসকলৰ দৰে অতি শ্ৰেষ্ঠ শিল্পী সকলো একেই দোষতে দোষী। কবিসকলৰ দৰে তেওঁলোকেও ভাবে যে যেহেতু তেওঁলোক শ্ৰেষ্ঠ শিল্পী গতিকে ওখ খাপৰ সকলো কথাই তেওঁলোকে জানে। এই দোষেই শিল্পী হিচাপে তেওঁলোকৰ যি সন্মান বা শ্ৰেষ্ঠতা তাত কালিমা সানিছে। তেওঁলোক এফালেদি যি দৰে জ্ঞানী আনফালেদি সেই দৰে অজ্ঞও। এই দৰে প্ৰকৃত জ্ঞানীৰ অনুসন্ধান চলাই ফুৰাৰ কাৰণে মোৰ নিকুণ্ঠ ধৰণৰ, বিপদজনক বহুতো শত্ৰু গোট খালে। তেওঁলোকৰ নানান বদনাম অপযশৰ ভাগী মই হ'ব লগাত পৰিলোঁ। কিন্তু হে এথেলবাসী! মোৰ এই অভিমত যে একমাত্ৰ ঈশ্বৰেই হে কেৱল জ্ঞানী। তেওঁৰ দৈববাণীয়ে ইয়াকে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যে, মানুহৰ জ্ঞান সামান্য। একো নাই বুলিলেই হয়। তেওঁ ছক্ৰেটিছক জ্ঞানী বোলা নাই। প্ৰমাণস্বৰূপে তেওঁ কেৱল মোৰ নামটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। তেওঁ ছক্ৰেটিছক জ্ঞানী বোলাৰ অৰ্থ এয়ে যে, ছক্ৰেটিছৰ দৰে যি সকলে বুজে যে তেওঁৰ জ্ঞান যৎসামান্য তেওঁকহে মানুহৰ

ভিতৰত প্ৰকৃত জ্ঞানী আখ্যা দিব পাৰি। দেবতাৰ সেৱক হিচাবে প্ৰকৃত জ্ঞানীজনক বিচাৰি উলিওৱাটোৱেই মোৰ তেতিয়া একমাত্ৰ কৰ্তব্য হৈ পৰিছিল। মই তাত ইমানেই লিপ্ত যে, ৰাজহুৱা বা ব্যক্তিগত কোনো কামতে যোগ দিব মোৰ আজৰি নাছিল। তাৰবাবেই আজি মই দালদৰিদ্ৰ আৰু দেশৰো হেনো শত্ৰু!

আক এটা কথা মই এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰিব খোজোঁ। দেশৰ ডেকাসকলৰ এটা দলে মোক সমৰ্থন কৰিছিল। বিশেষকৈ ধনী সম্প্ৰদায়ৰ যুবকসকল। যি সকলৰ কৰিবলগীয়া বিশেষ একো নাথাকেই তেওঁলোক, আপোন ইচ্ছাবে মোৰ ওচৰলৈ আহে। তথাকথিত জ্ঞানী সকলেৰে সৈতে মোৰ যি বাকবিতণ্ডা হয় সেই বিলাক শুনি থাকিবলৈ সেই ডেকাদলে স্বভাৱতে খুব ভাল পায়। মোকে অনুকৰণ কৰি তেওঁলোকেও আকৌ আনু-আনু লোকৰ ওপৰত পৰীক্ষা চলায়। জ্ঞানী বুলি ডাক্তোপ মৰা এনে অসংখ্য লোক আছে। সেই সকলক বিচাৰি উলিয়াবলৈ, তেওঁলোকৰ জ্ঞানৰ দৌৰ কিমান সেইটো ধৰা পৰিবলৈকো অধিক সময় নালাগে। ডেকাদলৰ হাতত পৰাস্ত হোৱা এই দলটোৰ খঙো গৈ পৰে মোৰ ওপৰত। তেওঁলোকে মোক ডেকা ল'ৰাবিলাকৰ মূৰ নষ্ট কৰা বুলি গৰিহনা দিয়ে। কিন্তু, হে এথেলবাসী, মই ডাঠক'ব পাৰোঁ যে যদি কোনোবাই সেই নিন্দাকাৰী দলক প্ৰশ্ন কৰে যে—“ছক্ৰেটিছ কোন দোষত দোষী? কি বেয়াকাম তেওঁ নিজে কৰিছে বা আনৰ দ্বাৰা

কৰাইছে?” তেতিয়া হয়তো তেওঁলোকে এই প্ৰশ্নৰ পোনপটীয়া কোনো উত্তৰ দিবই নোৱাৰিব। ঈদ হোৱাৰ ভয়ত মোৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান মিছা অভিযোগ তেওঁলোকে উত্থাপন কৰিব, যিবিলক অভিযোগ সকলো দাৰ্শনিকৰ বিৰুদ্ধেই তোলা হয়। আকাশ পাতাল সম্বন্ধীয় কিছুমান অনাবশ্যকীয় কথা মানুহক শিকোৱা, ভগবানৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ নকৰা ইত্যাদি বিলাকেই হ'ল অভিযোগৰ ধৰণ। কিয়নো, সেই নিন্দাকাৰী দল নিজৰ অজ্ঞতা ধৰা পৰিছে বুলি স্বীকাৰ কৰিবলৈ সমূলি ইচ্ছুক নহয়। তেওঁলোক সংখ্যাত সৰহ আৰু তেওঁলোকৰ বাগ্মীতাও আছে। তাৰ জোৰেৰে তেওঁলোকে মোৰ দুৰ্বশ গোৱাত উঠিপৰি লাগিছে। মেলিটাচ্, এনিটাচ্, আৰু লিকন মোৰ শত্ৰু হোৱাৰ কাৰনো এয়ে। মেলিটাচে কৰি সকলৰ পক্ষলৈ, এনিটাচে শিল্পী আৰু ৰাজনীতিজ্ঞ সকলৰ পক্ষলৈ, আৰু লিকনে আলঙ্কাৰিক সকলৰ পক্ষলৈ মোৰে সৈতে বিবাদ কৰিছে। মই কোনো কথা লুকুৱাব খোজা নাই। মই জানো যে মোৰ পোনপটীয়া কথাৰ বাবেই মই তেওঁলোকৰ ঘৃণাৰ পাত্ৰ হৈছোঁ। মোৰ বিৰুদ্ধে উঠা অভিযোগ বিলাকৰ প্ৰকৃত কাৰণ এয়ে। মই যথেষ্ট দৃঢ়তাৰে এই কথা জনাব খোজোঁ যে আপোনালোকে এতিয়াই কিম্বা ভবিষ্যতেও যদি অনুসন্ধান চলায় তেন্তে মই কোৱাত কৈ অধিক একো জানিবলৈ নাপায়।

হে এথেলবাসী! আপোনাসকলে যদি এতিয়া কয় : “ছক্ৰেটিছ, জনসাধাৰণৰ সৈতে আলাপ আলোচনা কৰিবলৈ

যদি আপুনি এৰি দিয়ে আৰু আপোনাৰ ভাবধাৰা আৰু কাৰ্য্যপ্ৰণালীৰ পৰিৱৰ্ত্তন কৰিম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে তেন্তে এইবাৰৰ কাৰণে হয়তো আপুনি মুক্তি পাব পাৰে। অন্যথায় আপোনাক মৃত্যুদণ্ডত দণ্ডিত কৰা হ'ব।" এই কথাৰ উত্তৰ হিচাবে মই ক'ব খোজো যে "হে এথেন্সবাসী! আপোনাসকলক মই সন্মান কৰোঁ, ভালো পাওঁ। তথাপি দেবতাৰ আদেশ বুলি যিটো কামক মই মোৰ ধৰ্ম্ম বা কৰ্ত্তব্য হিচাবে গ্ৰহণ কৰিছোঁ তাক পৰিত্যাগ কৰি মই মুক্তি নিবিচাৰোঁ। মই মোৰ মুখ বন্ধ কৰিম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দি আপোনাসকলৰ দয়াৰ ভিক্ষাৰী হ'ব নোখোজোঁ।। যেতিয়ালৈকে মোৰ শৰীৰত প্ৰাণশক্তি থাকে, মোৰ ধৰ্ম্ম মই নেৰোঁ।। মোৰ কথাবিলাক নিজস্ব ধৰণেৰে, বুঢ়াই হওক বা ডেকাই হওক যাকে যতে লগ পাওঁ কৈ যাম। মুক্তি বা মৃত্যু যি দণ্ডই আপোনাসকলে ইচ্ছাকৰে দিব পাৰে। কিন্তু আপোনাসকলে নিশ্চয় জানিব এবাৰ কিয় বহুত বাৰো যদি মই মৰিব লগা হয় তথাপি মই মোৰ কৰ্ত্তব্য ত্যাগ নকৰোঁ।।"

ইয়াৰ পিছতে, এথেন্সৰ বিচাৰ প্ৰণালী অনুসৰি, ভোট লৈ বিচাৰৰ বায় দিয়া হ'ল। সেই বায় মতে ছক্ৰেটিচৰ মৃত্যু দণ্ড ঘোষণা কৰা হ'ল।

এই ঘোষণা শুনি ছক্ৰেটিচে কলে :—

"হে এথেন্সবাসী! আপোনাসকলে মোক মৃত্যুদণ্ডত দণ্ডিত কৰিবলৈ সাব্যস্ত কৰিলে। নিজ কাৰ্য্যৰ দ্বাৰা আপোনাসকলে দুৰ্য্যশ কিনিলে। অলপদিন মাথোন অপেক্ষা কৰা হলে

স্বাভাবিকভাবেই আপোনাসকলৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ হ'ল হেতেন। আপোনাসকলে জানেই মই এজন বুঢ়া মানুহ। মৃত্যুৰ দিন মোৰ ওচৰ চাপি আহিছেই। মোৰ দৰে এজনক হত্যা কৰাই, আপোনা সকলে মোৰ যিমান দূৰ ক্ষতি সাধিব, তাতকৈ বহুত বেচি পৰিমাণে আপোনাসকল নিজে ক্ষতিগ্ৰস্ত হ'ব। জীয়াই থকা বা মৃত্যু বৰণ কৰা এই সময়ত মোৰ কাৰণে দুয়োটাই সমান কথা।

হে এথেন্সবাসী! সময় আৰু বৰ বেচি নাই। বিদায়ৰ ক্ষণ উপস্থিত হৈছে। বিদায়! আমি প্ৰত্যেকে নিজ নিজ বাটেৰে আঁতৰি যাম। মোৰ পথ মৃত্যুৰ, আপোনাসকলৰ পথ জীৱনৰ। কাৰ পথ উত্তম, একমাত্ৰ ভগবানেহে জানে।"

মহাতপা বিশ্বামিত্ৰ

মইনাইঁত তোমালোকে নিশ্চয় বামায়াণ পঢ়িছা আৰু ঋষি বিশ্বামিত্ৰৰ নামো শুনিছাইঁক। তেওঁ এজন খঙাল আৰু অতি উগ্র স্বভাৱৰ ঋষি আছিল। তোমালোকে তেওঁৰ কথা শুনিবলৈ নিশ্চয় ভাল পাবা ছাগৈ নহয়? বাক শুনা—

যদিও বিশ্বামিত্ৰক সকলোৱে ঋষি বুলিহে জানে প্ৰথমতে কিন্তু তেওঁ এজন পৰাক্ৰমী বজাহে আছিল। তপস্তাৰ বলত তেওঁ শেষত ঋষি শ্ৰেষ্ঠ ব্ৰহ্মৰ্ষিত পৰিণত হয়।

বিশ্বামিত্ৰ বজা হৈ থকা কালত কোনোকাৰ্য্যগতিকে তেওঁ এবাৰ স-সৈন্তে ঋষি বশিষ্ঠৰ আশ্ৰমত উপস্থিত হ'লগৈ। ঋষিয়েও স-সব্যস্তে বজা আৰু তেওঁৰ বিৰাট মৈত্ৰ বাহিনীৰ বিশ্ৰাম আৰু খোৱামেলাৰ যথোচিত ব্যৱস্থা কৰিলে। বজা বিশ্বামিত্ৰই এজন ঋষিৰ আশ্ৰমত ইমান আড়ম্বৰপূৰ্ণ আৰু ৰাজকীয় আতিথ্য পাবলি কেতিয়াও আশা কৰা নাছিল। তেওঁৰ মনত কোঁতুহল জাগিল। তেওঁ ঋষিক এই বিষয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে যে কেনেকৈ ইমান কম সময়ৰ ভিতৰতে ফলমূলাহাৰী, তৃণশয্যাশায়ী ঋষিৰ আশ্ৰম ইমান বস্তু সম্ভাৰেৰে উপচি পৰিল? ঋষি বশিষ্ঠই উত্তৰ দিলে—“মহাৰাজ, মোৰ সবলা নামে এজনী গাই আছে। এই সকলো প্ৰাচুৰ্য্যৰ উৎস তাৰেই।” ইয়াকে

শুনি বজা বিশ্বামিত্ৰই ঋষিৰ প্ৰতি তেওঁ দিয়া আতিথ্যৰ কাৰণে প্ৰথমে কৃতজ্ঞতা জনালে আৰু কলে “ঋষিবৰ, এই গাইজনী আপুনি মোক দান কৰিব লাগিব। কিয়নো, আপুনি ত্যাগী পুৰুষ। আপোনাৰ প্ৰয়োজন সামান্য। তাই আমাৰ দৰে বজাৰ সম্পত্তি হোৱাহে বাঞ্ছনীয়।” বজাৰ এনে অবাঞ্ছনীয় প্ৰাৰ্থনা শুনি ঋষি বশিষ্ঠ দোধোৰ মোধোৰত পৰিল। তেওঁ গাইজনী এবি দিবলৈ বৰ টান পালে। তেওঁ ইটো সিটো নানা ওজৰ উলিয়াবলৈ ধৰিলে আৰু “সবলাৰ” আশা পৰিত্যাগ কৰিবলৈ বজাক বাৰে বাৰে অনুৰোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু যিমানে ঋষিয়ে গাইজনীক এবি দিবলৈ আপত্তি কৰিলে তিমানে বজাৰ তাইক পাবলৈ হেপাহ বাঢ়ি গ'ল। কৈ মেলি কোনো প্ৰকাৰে ঋষি বশিষ্ঠৰ হাতৰ পৰা গাইজনী সবকাৰ নোৱাৰা যেন দেখি বজা বিশ্বামিত্ৰ খঙত অগ্নিশৰ্ম্মা হ'ল। তেওঁ সৈন্ত-বিলাকক বলেৰে গাইজনী কাঢ়ি লৈ যাবলৈ আদেশ দিলে। আদেশ পাই সৈন্ত বিলাকে গাইজনী টনা আজোৰা কৰিবলৈ ধৰিলে। সৈন্তবিলাকে কিয় টানি লৈ যাব খুজিছে গাইজনীয়ে একো বুজা নাই। আশ্ৰম আৰু ঋষিক এবি যাবৰ তাইৰ সমূলি ইচ্ছা নাই। তথাপি সৈন্তবিলাকৰ ঢোঁহা ঢোঁহি দেখিও ঋষিয়ে দেখোন নিৰ্ব্বিকাৰ চিত্তে সেই দৃশ্য চাইহে আছে! ঋষি বশিষ্ঠৰ ওচৰত নো তাই কি অপৰাধ কৰিলে যে ঋষিয়ে তাইক ত্যাগ কৰিছে! এই দৰে ভাবি সবলাৰ দুগালেদি চকুপানী বৰলৈ ধৰিলে। সাৰিবৰ আন

উপায় নেদেখি গাইজনীয়ে এবাৰ সৈন্তকেটাৰ হাতৰ পৰা মূৰ পোলোকা দি আহি ঋষিৰ চৰণত আশ্ৰয় ললেহি।

ঋষিয়ে গাইজনীক অতদিনে আপোন ভনীৰ দৰে অতি মৰমেৰে লালন পালন কৰিছিল। গাইজনীৰ নিমাত, কৰুণ প্রার্থনা আৰু নিকপায় অৱস্থা লক্ষ্যকৰি ঋষিয়ে আদেশ দিলে “বিশ্বামিত্ৰৰ সৈন্ত সকলক প্ৰতিবোধ কৰিবৰ কাৰণে সৈন্ত-সৃষ্টি কৰা, সবলা”। লগে লগে সবলাৰ আচৰিত শক্তিৰ গুণে সেই ঠাহত অসংখ্য সৈন্তৰ সৃষ্টি হ’ল। দুয়োদলৰ মাজত তয়াময়া যুঁজ লাগিল। এনে কাণ্ড দেখি বজা বিশ্বামিত্ৰ খঙত একো নাই হৈ বথৰ ওপৰত উঠি ঋষিৰ পক্ষৰ সৈন্ত বিলাকৰ প্ৰতি পাবেমানে কাড় বৰষিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু শেষত বজা বিশ্বামিত্ৰ স-সৈন্তে লাজলগা ধৰণে হাবিল। এই লৈ বশিষ্ঠ বিশ্বামিত্ৰৰ মাজত ভীষণ শত্ৰুতাৰ সৃষ্টি হ’ল।

যুঁজত হাবি বজা বিশ্বামিত্ৰই লাজে অপমানে ৰাজ্যতাৰ এজন পুত্ৰৰ হাতত অৰ্পণ কৰি হিমালয়ৰ ফালে খোজ ললে। তেওঁ হিমালয়ৰ নিৰ্জন গুহাত বহি একেবাহে তপস্যা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ ইষ্টদেবতা হ’ল শিব। বিশ্বামিত্ৰৰ এই তপস্যাৰ উদ্দেশ্য আছিল শিবৰ পৰা বৰ লৈ ঋষি বশিষ্ঠক পৰাজিত কৰা। বহুকালব্যাপি ভোক পিয়াহ, দিনৰাতি, জাৰ গৰম একোকে নগনি কৰা এই ভীষণ তপস্যাত সন্তুষ্ট হৈ দেবাদিদেব শিব তেওঁৰ সম্মুখত উপস্থিত হৈ এই তপস্যাৰ

উদ্দেশ্য কি সুধিলে। বজা বিশ্বামিত্ৰই হাতযোৰ কৰি উত্তৰ দিলে—“হে উমাপতি? যদি আপুনি মোৰ তপস্যাত তুষ্ট হৈছে তেন্তে মোক এই বৰ দিয়ক যাতে মই সকলো অস্ত্ৰতে পাৰ্গত হওঁ।” “তথাস্তু” সেয়ে হওক বুলি শিবই বিশ্বামিত্ৰক দেবতা, গন্ধৰ্ব, ঋষি, যক্ষ, অশুৰ আদি সকলোৰে অস্ত্ৰ সমূহ দান কৰিলে।

দেবতাৰ এনেহেন বৰ পাই অহঙ্কাৰত ওফন্দি পৰি বিশ্বামিত্ৰৰ মনত ভাব হ’ল যেন তেওঁ ঋষি বশিষ্ঠক ইতি-পূৰ্বে পৰাজিত কৰিলেই। অস্ত্ৰে শস্ত্ৰে সু-সজ্জিত হৈ তেওঁ পোনে পোনেই বশিষ্ঠৰ আশ্ৰমৰ ফালে খোজ ল’লে। বগৰ সাজেৰে প্ৰৱল ধুমুহাৰ দৰে হি’লদ’ল ভাঙি বিশ্বামিত্ৰক অহা দেখিয়েই আশ্ৰমৰ জীৱজন্তু, চৰাই চিৰিকতি আৰু শিষ্য সকলে আতঁৰভাৱে চিঞৰ বাখৰ কৰি দিহাদিহি পলাল।

ঋষি বশিষ্ঠই গাইজনীৰ পৰা ঘটাই সেই ঘটনাটোৱেই এনে আকাৰ ধাৰণ কৰিব বুলি ভবা নাছিল। তেওঁ মনে মনে অনুতাপ কৰিবলৈ ধৰিলে। চিন্তাভাৱনাৰ এইটো সময় নহয়। বিপদ উপস্থিত হৈছে। ইয়াকে ভাবি তেওঁ সাহেৰে আৰু ধীৰ স্থিৰ ভাবে উপস্থিত বিপদৰ সম্মুখীন হল। তেওঁৰ হাতত একমাত্ৰ অস্ত্ৰ পবিত্ৰ ব্ৰহ্মদণ্ডাল। ইফালে বজা বিশ্বামিত্ৰ কিন্তু যক্ষ বক্ষ দেবতা গন্ধৰ্ব আদি সকলোৰে অস্ত্ৰসমূহেৰে সু-সজ্জিত। তেওঁ বশিষ্ঠলৈ টোঁৱাই পাবেমানে অস্ত্ৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু কি আচৰিত কথা! বিশ্বামিত্ৰই অস্ত্ৰ পাট

যিমান তীব্রভাবে নিষ্কেপ নকৰক কিয় ব্ৰহ্মদণ্ডৰ ওচৰ পালেই সি শান্ত হৈ পৰে আৰু তৎক্ষণাৎ ব্ৰহ্মদণ্ডত লয় পায়। এইদৰে চাওঁতে চাওঁতে এপাট এপাট কৈ বিশ্বামিত্ৰৰ সকলো অস্ত্ৰ ব্ৰহ্মদণ্ডই গিলি পেলালে। অৱশেষত বিশ্বামিত্ৰৰ হাতত এপাট মাত্ৰ অস্ত্ৰহে বাকী বৰলৈগৈ। সেই পাট অস্ত্ৰ কিন্তু আন সকলো অস্ত্ৰতকৈ শক্তিশালী আছিল। তাৰ নাম আছিল ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ। শেষ অৱলম্বন এই ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ পাট যেতিয়া বিশ্বামিত্ৰই টোঁৱাই ধৰিলে, সমস্ত মেদিনী কঁপি উঠিল। বিৰাট সূৰ্য্য-গ্ৰহণত অন্ধকাৰ হোৱাৰ দৰে গোটেই পৃথিবী দিনতে অন্ধকাৰ হৈ পৰিল। পৃথিবীৰ জীৱজন্তু চৰাই চিৰিকতিয়ে এনে অদ্ভুত কাণ্ড দেখি ভয়তে থৰহৰি কম্পমান হ'ল। কিন্তু কি আচৰিত কথা, সেই ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ পাট বিশ্বামিত্ৰই নো নিষ্কেপ কৰোঁতেই সি আপোনা আপুনি গৈ ব্ৰহ্মদণ্ডত লয় গল।

এনে আচৰিত ঘটনা দেখি বিশ্বামিত্ৰ হতভম্ব হ'ল। এতিয়া খোলা-খুলিকৈয়ে তেওঁ বশিষ্ঠৰ ওচৰত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিলে আৰু কলে “ক্ষত্ৰিয় সকলৰ একমাত্ৰ বল এই অস্ত্ৰসমূহক ধিক! এডাল সামান্য দণ্ডেৰে বশিষ্ঠই মোৰ ইমান বোৰ অস্ত্ৰ নিষ্ফল কৰিলে। বাস্তবিক! শিবৰ বৰে মোক এটা মুৰ্খহে সাজিলে। ইয়াত কৈ অপমানৰ কথা আৰু কি হ'ব পাৰে? বশিষ্ঠৰ দৰে এজন ব্ৰহ্মৰ্ষি নোহোৱালৈকে তেওঁক পৰাজয় কৰাটো সহজ নহয়। ব্ৰহ্মৰ্ষি হোৱাৰ বাহিৰে এতিয়া মোৰ আন উপায় নাই”। ইয়াকে ভাবি যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ পৰা পোনে পোনেই আগতকৈও

কঠোৰ আৰু ভীষণ তপস্যাৰ কাৰণে বিশ্বামিত্ৰই দক্ষিণ ফাললৈ যাত্ৰা কৰিলে।

বহুবৰ পাছত বহুব জুৰি বিশ্বামিত্ৰ কঠোৰ তপস্যাত নিমগ্ন হ'ল। তেওঁৰ তপস্যাত তুষ্ট হৈ স্বয়ং ব্ৰহ্মা তেওঁৰ সমুখত উপস্থিত হৈ কবলৈ ধৰিলে : “বিশ্বামিত্ৰ তোমাৰ কঠোৰ তপস্যাৰ গুণে তুমি বজা সকলৰ মাজত এজন ঋষিকপে পৰিগণিত হৈছা”। এই কথা কৈয়েই ব্ৰহ্মা ততালিকে সেই ঠাইৰ পৰা অন্তৰ্ধান হ'ল।

বিশ্বামিত্ৰ হতাশ হ'ল। উস ইমান কঠোৰ তপস্যাৰ দ্বাৰা তেওঁ এজন বাজৰ্ষিহে কেৱল হ'ব পাৰিলে। বশিষ্ঠৰ দৰে এজন ব্ৰহ্মৰ্ষি নোহোৱালৈকে তেওঁৰ একোতে শান্তি নাই। বিশ্বামিত্ৰ ব্ৰহ্মৰ্ষি হ'বই। এই দৰে দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ হৈ তেওঁ এইবাৰ আন কেবাৰত কৈয়ো ভীষণ তপস্যাত নিমগ্ন হ'ল।

ঠিক এই সময়তে সূৰ্য্যবংশীয় বজা ত্ৰিশঙ্কুৱে বাজত্ব কৰিছিল। এইজনা বজা তেওঁৰ নিজৰ শৰীৰটোৰ সৌন্দৰ্য্যত ইমান মুগ্ধ আছিল যে, এই হেন গুৱনি দেহাটো মৃত্যুৰ পিচতো এৰি যোৱাৰ কথা তেওঁ ভাবিবই নোৱাৰিছিল। সেই কাৰণে তেওঁ সো-শৰীৰে স্বৰ্গলৈ যাবলৈ বাসনা কৰিছিল। বাজগুৰু বশিষ্ঠৰ আগত তেওঁৰ এই মনোভাৱ ব্যক্ত কৰিলে। বশিষ্ঠই কিন্তু বজাক এনে অসম্ভৱ আকাঙ্ক্ষা নকৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিলে। বশিষ্ঠৰ পৰা আশানুৰূপ উত্তৰ নেপাই বজা বিমৰ্ষ হ'ল; কিন্তু আশা নেৰিলে। তেওঁ পুনৰাই বশিষ্ঠৰ

পুত্ৰসকলৰ কাষচাপিল। বজাৰ দূৰাকাঙা দেখি বশিষ্ঠৰ পুত্ৰসকলে নানাধৰণে তিৰস্কাৰ কৰি ত্ৰিশঙ্কু ওভোটাই পঠালে। কিন্তু ত্ৰিশঙ্কুৱে ইমানতো আশা নেৰি কবলৈ ধৰিলে : “হে গুৰুপুত্ৰসকল ! তোমালোক আৰু তোমালোকৰ পিতা মোক এই কাৰ্য্যত সাহায্য কৰিবৰ কাৰণে উপযুক্ত নোহোৱা। তোমালোকৰ এনে কোনো বিশেষ ক্ষমতাও নাই। বাক মই এনে ক্ষমতাশালী আন এজনক নিশ্চয় বিচাৰি উলিয়াম যি মোক সো-শৰীৰে স্বৰ্গলৈ পঠাব পাৰে”। বজাৰ এনে দান্তিক উত্তৰ শুনি বশিষ্ঠৰ পুত্ৰসকলৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। তেওঁলোকে ত্ৰিশঙ্কুৰ আকৃতি কুকপ হবলৈ অভিশাপ দিলে।

অভিশাপ হাতে হাতে ফলিয়ালে। পিছদিনা পুৱা বজাৰ কপ এজন চণ্ডালৰ দৰে হ’ল। এজন অস্পৃশ্যৰ দৰে তেওঁৰ কানিকাপোৰ লেতেৰা আৰু চেহেৰা অতি কুকপ হ’ল। এতিয়া ৰাজ্যৰ কেঁৱে তেওঁক চিনি নোপোৱা হ’ল। চণ্ডালকণী বজাই যেতিয়া নিজকে ত্ৰিশঙ্কু বুলি চিনাকি দিলে, আটায়ে তেওঁক দাবীভুক্তি দি, ছেই ছেই কৰি ৰাজ্যৰ বাহিৰ কৰি খেদাই দিলে। হাবিয়ে বননিয়ে ভোকে পিয়াহে অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰি বজা একেবাৰে মৃতপ্ৰায় হ’ল। এইদৰে ঘূৰি ঘূৰি শেষত তেওঁ এদিন ঋষি বিশ্বামিত্ৰৰ আশ্ৰম পালেগৈ। তপৰ প্ৰভাৱত ঋষিয়ে তেওঁক ততালিকে চিনি পালে। বজাৰ এনে দুৰৱস্থা দেখি ঋষিৰ মনত দয়া উপজিল। তেওঁ সুধিলে— “তুমিয়েই বজা ত্ৰিশঙ্কু নোহোৱানে? কাৰ অভিশাপত

তোমাৰ এই অৱস্থা হ’ল?” বজা ত্ৰিশঙ্কুৱে ঋষিৰ আগত আদিৰে পৰা সকলো কথা বিবৰি ক’লে আৰু বিশ্বামিত্ৰৰ চৰণত দীঘল দি পৰি কবলৈ ধৰিলে :—“হে ঋষিবৰ, মই এজন ভাল বজাই আছিলোঁ। ধৰ্ম্মৰ পথৰ পৰা মই কেতিয়াও বিচ্যুত হোৱা নাই। সজ্ঞানে কোনো পাপ কাৰ্য্যও মই কৰা নাই। জানি বুজি কোনো ভুল কৰা বুলিও মনত নপৰে। তথাপি মোৰ গুৰু আৰু তেওঁৰ পুত্ৰসকলৰ বাবেই আজি মোৰ এই অৱস্থা”।

বিশ্বামিত্ৰৰ ত্ৰিশঙ্কুৰ ওপৰত বৰ দয়া উপজিল। বিশ্বামিত্ৰৰ এটা দুৰ্বলতা আছিল। তেওঁ বহুতখিনি অনুভূতিপ্ৰৱণ। অতি সহজে যেনেকৈ তেওঁৰ খং উঠে, সেইদৰে অলপ দুখতে তেওঁৰ হিয়াও গলি গৈছিল। এফালেদি তেওঁ যিদৰে বজ্জৰ দৰে কঠোৰ, আনফালে তেওঁৱেই আকৌ ফুলৰ দৰে কোমলো আছিল। ই বিশ্বামিত্ৰৰ চৰিত্ৰৰ বৈশিষ্ট। যিহওক ত্ৰিশঙ্কুৰ দুখৰ কাহিনী শুনি ঋষিয়ে নানা কথাৰে বজাক প্ৰবোধ দিবলৈ ধৰিলে—“হে বজা ত্ৰিশঙ্কু ! মই তোমাৰ ন্যায় শাসন সম্পৰ্কে অৱগত আছোঁ। তুমি নিৰ্ভয়ে মোৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰিব পাৰা। তোমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণৰ বাবে মই চেষ্টা কৰিম। তুমি যাতে সো-শৰীৰে স্বৰ্গলৈ যাব পাৰা সেই উদ্দেশ্যে মই এটা যজ্ঞৰ ব্যৱস্থা কৰিম। আৰু শুনা—তোমাৰ ওপৰত গুৰুপুত্ৰসকলৰ খং অভিশাপ থকা স্বত্বেও তুমি তোমাৰ এই চণ্ডালবেশেৰেই স্বৰ্গত প্ৰবেশ কৰিব পাৰিবা”। এইদৰে বজা

ত্ৰিশঙ্কু আশ্বাস দি বিশ্বামিত্ৰই এটা অতি বিৰাট আৰু অভূত-পূৰ্ব যজ্ঞৰ আয়োজন কৰিলে। বিশ্বামিত্ৰই এই যজ্ঞ উপলক্ষে শিষ্যসমষ্টিতে সকলো ঋষিকে নিমন্ত্ৰণ জনালে। এই উগ্ৰ স্বভাৱৰ ঋষিজনাৰ নিমন্ত্ৰণ প্ৰত্যাখ্যান কৰিবলৈ কাৰো সাহস নহল। একমাত্ৰ বশিষ্ঠৰ পুত্ৰসকলে এই নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ নকৰিলে।

বিশ্বামিত্ৰই সেই বিৰাট যজ্ঞৰ আয়োজন সম্পূৰ্ণ কৰিলে। যজ্ঞস্থলীত তেওঁ সাতখন মুখেৰে ত্ৰিশঙ্কুৰ সদগুণ বিলাক বখানিবলৈ ধৰিলে আৰু যজ্ঞস্থলীত উপস্থিত থকা আন সকলো ঋষিৰ ওচৰত সঙ্কলিত কাৰ্য্যসিদ্ধিৰ বাবে সহায় বিচাৰিলে। বিশ্বামিত্ৰৰ অসীম তপৰ প্ৰভাৱ আৰু উগ্ৰস্বভাৱৰ কথা সকলোৰে জনা আছিল। সেই কাৰণে তেওঁৰ আহ্বান কোনেও দলিয়াই পেলাব পৰা নাছিল। ত্ৰিশঙ্কু সো-শৰীৰে স্বৰ্গলৈ পঠাবৰ কাৰণে সকলোৱে বিশ্বামিত্ৰক সহায় কৰিবলৈ ধৰিলে। যজ্ঞ সমাপ্তপ্ৰায়; দেৱতাসকলক অৰ্ঘ্য গ্ৰহণৰ বাবে আহ্বান জনোৱা হ'ল। কিন্তু সেই যজ্ঞৰ অৰ্ঘ্য গ্ৰহণ কৰিবলৈ কোনো দেৱতাই নাছিল। গতিকে দেখা গ'ল যে, বিশ্বামিত্ৰৰ এই যজ্ঞ নিষ্ফল হ'ল। যিসকল ঋষি যজ্ঞস্থলীত উপস্থিত আছিল তেওঁলোকে বিশ্বামিত্ৰৰ এই পৰাজয় দেখি পেটে পেটে হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

দেৱতাসকলৰ অহঙ্কাৰ বিশ্বামিত্ৰৰ অসহ্য হ'ল। তেওঁ খঙত বলিয়া হোৱাদি হৈ পূৰ্ণাছতিৰ বাবে হোমবাৰীত ঘিউ ভৰাই লৈ দপ্‌দপ্‌কৈ জলিথকা যজ্ঞকুণ্ডৰ সন্মুখত থিয়হৈ কবলৈ

ধৰিলে—“হে ত্ৰিশঙ্কু! মোৰ শক্তিৰ পৰিমাণ চোৱা! তোমাৰ মঙ্গলৰ কাৰণে মোৰ সকলো শক্তি তোমাক দান কৰিলোঁ। যদি মোৰ তপস্তাৰ কিবা মূল্য আছে তেন্তে সি তোমাক পাৰ্থিৱ শৰীৰেৰেই স্বৰ্গলৈ তুলিব। দান্তিক দেৱতা সকলে মোৰ পূজা গ্ৰহণ নকৰিলে নাই। হে বজা ত্ৰিশঙ্কু! উঠা, উঠা”। সঁচাকৈয়ে এটা অলৌকিক কাণ্ড! যজ্ঞস্থলীত উপস্থিত সকলোকে চমকু লগাই বজা ত্ৰিশঙ্কু লাহে লাহে স্বৰ্গ অভিমুখে উঠি যাবলৈ ধৰিলে। সমস্ত বিশ্বই বিশ্বামিত্ৰৰ তপৰ প্ৰভাৱ দেখি বিস্ময় মানিলে।

ত্ৰিশঙ্কু স্বৰ্গ পালেগৈ। কিন্তু স্বৰ্গৰ বজা ইন্দ্ৰই তেওঁক দেখি কবলৈ ধৰিলে:—“তুমি কোন? এই চণ্ডালবেশে তুমি স্বৰ্গত প্ৰবেশ কৰিবলৈ আহিছা? মূৰ্খ বজা! তুমি নিজ গুৰুৰ দ্বাৰা অভিশপ্ত হৈছা। আকৌ পৃথিবীলৈ নামি যোৱা”। এই বুলি ইন্দ্ৰই তেওঁক ঠেলি তললৈ পেলাই দিলে। ত্ৰিশঙ্কু স্বৰ্গৰ পৰা মূৰটো তললৈ কৰি সৰি পৰিল। তেওঁ “হে” বিশ্বামিত্ৰ মোক বক্ষা কৰা! বক্ষা কৰা” বুলি আৰ্ত্তভাৱে চিঞৰি উঠিল। ইফালে ইয়াকে শুনি বিশ্বামিত্ৰই খঙতে একো নাই হৈ দেৱতাসকলক ভালকৈ এশিকনি দিবৰ মনেৰে চিঞৰি ক'লে “ত্ৰিশঙ্কু! আৰু নানামিৰা, তাতে বোৱা” কি আচৰিত! সঁচাকৈয়ে ত্ৰিশঙ্কু এটা উজ্জল তৰাৰ দৰে বায়ুমণ্ডলত ওলমি ব'ল। বিশ্বামিত্ৰ ইমানতো ক্ষান্ত নহৈ বিশ্বসৃষ্টিকাৰী দ্বিতীয় ব্ৰহ্মা হিচাবে ত্ৰিশঙ্কুৰ বাবে এখন নতুন স্বৰ্গলোক ৰচনা কৰা কাৰ্য্যত ব্ৰতী হ'ল। সেই স্বৰ্গলোকত

পৃথকভাবে ইন্দ্ৰাদি দেবতাসকলক স্থাপন কৰিবলৈও তেওঁ মনস্থ কৰিলে। বিশ্বামিত্ৰৰ প্ৰতাপৰ কথা সকলোৱে জানে। গতিকে সঁচাকৈয়ে আনএখন দেবলোকেৰ সৃষ্টি হ'লে দেবতাসকলৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব, দেবত্ব নষ্ট হোৱাৰ আশঙ্কা কৰি দেবতাসকল এইবাৰ নম্ৰহৈ বিশ্বামিত্ৰক এনেকাৰ্য্যৰ পৰা বিৰত হ'বৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা জনালে। তেওঁলোকে পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে: “ত্ৰিশঙ্কু এতিয়া য'তে আছে তাতে থাওক। আপুনি ইতিমধ্যে সৃষ্টি কৰা নক্ষত্ৰ সকল অনন্তকাললৈ জ্বলি থাকি আপোনাৰ যশ আৰু সন্মান বিস্তাৰ কৰক। হে ঋষিৰ আপুনি ক্ৰোধ সম্বৰণ কৰক”।

দেবতা সকল সেও হোৱা দেখি বিশ্বামিত্ৰৰ খং কিছু শাম কাটিলে। নতুন সৃষ্টিৰ কামো বন্ধ হ'ল। কিন্তু এই সকলো কাৰ্য্যৰ কাৰণে বিশ্বামিত্ৰৰ তপস্যাৰ ফলসমূহ সমূলে নষ্ট পালে। তেওঁ পুনৰায় তপস্যাৰ কাৰণে সাজু হ'ল। এইবাৰ তেওঁ পশ্চিমে থকা পুষ্কৰতীৰ্থৰ পিনে যাত্ৰা কৰিলে। তাতে বহু-বছৰ ব্যাপি কঠোৰ তপস্যা কৰি ফললাভৰ সময় উপস্থিত হওঁতেই কোনো কাৰণবশতঃ তেওঁ ক্ৰোধান্বিত হৈ নিজপুত্ৰ সকলকে অভিশাপ দিলে। ফলত তপস্যাৰ ফল সমূহ নষ্ট পালে। নিজৰ ভুল বুজিব পাৰি এইবাৰ কিন্তু কেতিয়াও আৰু ক্ৰোধৰ বশৱৰ্তী নহবৰ কাৰণে প্ৰতিজ্ঞা লৈ বিশ্বামিত্ৰ কঠোৰ তপস্য়াত নিমগ্ন হ'ল। বহু বছৰ কঠোৰ তপস্যা কৰাৰ পাচত এদিন ব্ৰহ্মা আৰু দেবতা সকল উপস্থিত হৈ কবলৈ ধৰিলে—“হে কৌশিক, তোমাৰ তপস্যা ফলপ্ৰসূ হৈছে। তুমি এতিয়া

এজনা প্ৰকৃত ঋষি।” এইদৰে আশীৰ্বাদ কৰি ব্ৰহ্মা তাৰ পৰা আঁতৰি গ'ল। বিশ্বামিত্ৰ কিন্তু সন্তুষ্ট নহল। বশিষ্ঠৰ সমকক্ষ এজনা ব্ৰহ্মঋষিৰ মৰ্য্যাদা লাভহে তেওঁৰ একমাত্ৰ কামনা। এতিয়া তেওঁ কিন্তু এজন সাধাৰণ ঋষিহে হ'ব পাৰিলে। এনে ঋষি হোৱাতো তেওঁৰ মনত অৰ্থহীন যেন লাগিল। সেই কাৰণে তেওঁ আগত কৈয়ো ভীষণ আৰু কঠোৰ তপস্য়াত পুনৰায় প্ৰবৃত্ত হ'ল।

বিশ্বামিত্ৰৰ এই নেবানেপেৰা চেষ্টা দেখি দেবতা সকলে কিন্তু পেটে পেটে ভাল পোৱা নাছিল। তেওঁলোকে তপস্য়াত ব্যাঘাট জন্মাবৰ কাৰণে সৰগৰ অপেশ্বৰী মেনকাক পঠালে। মেনকাই মোহিনী ৰূপধৰি পুষ্কৰত তপস্যা কৰি থকা বিশ্বামিত্ৰৰ কাষ চাপিল। নৃত্যগীত আদি নানান্ ছলনাৰে মেনকাই বিশ্বামিত্ৰৰ তপোভঙ্গত প্ৰবৃত্ত হ'ল। নুপুৰৰ কনুৰুত্ব ধ্বনিয়ে বিশ্বামিত্ৰৰ ধ্যান ভঙ্গ কৰিলে। লাহে লাহে ধ্যানস্থ যোগীৰ নয়ন উন্মিলিত হ'ল। সমুখত অনিন্দ্য সুন্দৰী নাৰীমূৰ্ত্তি দেখি তেওঁ মোহিত হ'ল। আপোন প্ৰতিজ্ঞা, জপতপৰ কথা, বিস্মৃত হৈ বিশ্বামিত্ৰই দহবছৰ কাল এই নাৰীৰ সঙ্গত আগোদ-প্ৰমোদ কৰি কটালে। অৱশেষত বিশ্বামিত্ৰই নিজৰ ভুল বুজিব পাৰি মেনকাক পৰিত্যাগ কৰি হিমালয়ৰ পিনে যাত্ৰা কৰিলে। তাতে তেওঁ সহস্ৰবছৰ ব্যাপি সমস্ত ৰিপু দমন কৰি কঠোৰ তপস্য়াত নিমগ্ন হ'ল। দেবতা সকলৰ অনুৰোধ ক্ৰমে ব্ৰহ্মা আকৌ তেওঁৰ সন্মুখত উপস্থিত হৈ অতি মৰমেৰে কবলৈ

ধৰিলে :—“বৎস, মই তোমাক এজন্য মহৰ্ষিকপে স্বাগত কৰিছোঁ।” এই কথা শুনি বিশ্বামিত্ৰই কোনো হৰ্ষ বা বিষাদ প্ৰকাশ নকৰি হাতযোৰ কৰি কবলৈ ধৰিলে—“হে দেব ! ইয়াৰ অৰ্থ জিতেদ্ৰিয় হ’লনে” ? “নহয় বৎস ই বিপু দমনৰ বাবে কৰা কঠোৰ চেষ্টাহে বুজাইছে”। ইয়াকে শুনি বিশ্বামিত্ৰ আকৌ তপত বহিল। বিশ্বামিত্ৰৰ এনে কাণ্ড দেখি দেবতা সকল ভয়ত পেপুৰা লাগিল। এইবাৰ দেবৰাজ ইন্দ্ৰই অপেশ্বৰী বস্তাক বিশ্বামিত্ৰৰ তপোভঙ্গৰ বাবে পঠাবলৈ স্থিৰ কৰিলে। বস্তা বিমোৰত পৰিল। উদ্ধাৰৰ পথ বন্ধ। তেওঁ হয় দেবৰাজ ইন্দ্ৰৰ আদেশ অমান্য কৰিব লাগিব, নহয় বিশ্বামিত্ৰৰ দুৰ্দ্দমনীয় ক্ৰোধৰ সন্মুখীন হ’ব লাগিব। কোনো টোৱেই সহজ নহয়। বস্তাৰ এই শঙ্কাৰ বিষয়ে জানিব পাৰি দেবৰাজে আশ্বাস দি কলে যে সহায়ৰ বাবে কামদেব আৰু ঋতুৰাজ বসন্তও বস্তাৰ লগত যাব। অনিচ্ছাসত্বেও বস্তা এই কঠোৰ কাৰ্য্যত আগবাঢ়িব লগাত পৰিল।

বস্তা, ঋতুৰাজবসন্ত আৰু কামদেৱ বিশ্বামিত্ৰৰ আশ্ৰমত সোমোৱাৰ লগে লগে আশ্ৰমৰ গছলতা ফলেফুলে জাতিষ্কাৰ হৈ উঠিল। ফুলৰ সৌৰভ বহন কৰি অনা মৃদুবায়ু বলিবলৈ ধৰিলে। নানা বৰণীয়া চবাই বিলাকে গছৰ ডালত পৰি সুললিত স্বৰে গীত জুৰিলে। হাজাৰ হাজাৰ বছৰ নিমাত নিস্তক পৰিবেশত থকাৰ পিচত হঠাৎ এই পৰিবৰ্ত্তন আৰু গগুনগোলে বিশ্বামিত্ৰৰ চকু মুকলি কৰে। চকু মেলিয়েই তেওঁ

সমুখত এগৰাকী অপূৰ্ব সুন্দৰী নাৰী, মনোমোহা পৰিবেশত থিয় হৈ থকা দেখিবলৈ পালে। ততালিকে তেওঁ ক্ৰোধান্বিত হৈ পৰিল। তেওঁ বুজিব পাৰিলে যে হিংসুক দেবতাসকলৰ ই এটা ছলনামাত্ৰ। ছলনাকাৰিণী বস্তাক তেওঁ অভিশাপ দিলে—“হে বস্তা ! মই ক্ৰোধ আৰু কামনাক জয় কৰিবৰ কাৰণে চেষ্টা কৰিছোঁ। তুমি মোক প্ৰলোভিত কৰি মোৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধিত ব্যাঘাত জন্মাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। এই অপৰাধৰ বাবে তোমাক মই অভিশাপ দিলোঁ। তুমি দহহাজাৰ বছৰ শিলাকপ ধাৰণ কৰি থাকিব।”

এই ক্ৰোধৰ ফলস্বৰূপে উদ্দেশ্য সিদ্ধিত কিমান দূৰ পিছুৱাই গ’ল সেই কথা বুজিব পাৰি এইবাৰ তেওঁ অতি দুঃখীত হ’ল। হিমালয় পৰ্বত এৰি তেওঁ পূৰ্বদিশে যাত্ৰা কৰিলে। এইবাৰ তেওঁ নিশ্বাস-প্ৰশ্বাস বোধ কৰি, পাৰ্থিব সকলো চিন্তা দূৰ কৰি ইমান কঠোৰ তপস্ক্ৰান্ত বত হ’ল যে তেওঁৰ গাৰ পৰা জুই আৰু ধোৱা ওলাই সমস্ত বিশ্ব ঢাকি ধৰিলে। ভয়ত বিবুদ্ধি হৈ দেবতাসকল ব্ৰহ্মাৰ ওচৰ পালেগৈ। এইবাৰ ব্ৰহ্মা আহি বিশ্বামিত্ৰক সঁচাকৈয়ে এজন্য ব্ৰহ্মৰ্ষি বুলি সন্তায়ণ জনালে। কঠোৰ সাধনাৰ ফললাভ কৰি বিশ্বামিত্ৰ তুষ্ট হ’ল। তেওঁ এতিয়া বশিষ্ঠৰ সমকক্ষ এজন ব্ৰহ্মৰ্ষি। তথাপি বশিষ্ঠৰ মুখৰ পৰা এই কথা হুগুনালৈকে তেওঁৰ শান্তি নাই। বিশ্বামিত্ৰৰ মনোভাব জানিব পাৰি বশিষ্ঠ এদিন তেওঁৰ কাষলৈ আহিল আৰু কলে—“বিশ্বামিত্ৰ !

তুমি তোমাৰ কঠোৰ তপস্যাৰ ফল লাভ কৰিছা। বাস্তবিক
তুমি এতিয়া এজন ব্রহ্মৰ্ষি।” বশিষ্ঠৰ মুখৰ পৰা এই কথা
শুনিলত বিশ্বামিত্ৰৰ আনন্দৰ পাৰ নোহোৱা হ’ল। তেওঁৰ
প্ৰাণে অতদিনে শান্তিলাভ কৰিলে। চমুকৈ এয়ে হ’ল ঋষি
বিশ্বামিত্ৰৰ কাহিনী।

শিক্ষাগুৰু কন্ফিউচিয়াচ

বহুত-বহুত দিনৰ আগৰ কথা। চীন দেশৰ লু নামে
ঠাইত এটি সকলৰা তাৰ পাঠ আৰু খেলধেমালি লৈ সদায়
বৰ ব্যস্ত আছিল। লৰাটিৰ স্বভাৱ আন লৰাতকৈ কিছু পৃথক।
সি খেলিবলৈ ওলাই যাওতে খেতিয়ক সকলক পথাৰত কাম
কৰি থকা, কুমাৰ বিলাকক মাটিৰ চক টেকেলী সাজি থকা
আৰু কিছুমানক ঘৰ সাজিবৰ কাৰণে মাটি খচি থকা প্ৰায়ে
দেখিবলৈ পায়। মানুহৰ এই সজাপৰা কামবিলাক চাবলৈ
লৰাটিয়ে খুব ভাল পাইছিল। সি আটাইতকৈ ভাল পাইছিল
চীনদেশৰ ডাঙৰ পৰিয়াল বিলাকে যে পূৰ্বপুৰুষ সকলৰ শ্ৰাদ্ধাদি
কৰে, পূজা পাতল কৰে, সেই অনুষ্ঠান বিলাক চাবলৈ। পূজাত
পূজাৰীৰ জাক-জমকপূৰ্ণ সাজ-পোছাক, বাতুধ্বনি, ধূপধূনাৰ
গোন্ধ, মদমাংসৰ উৎসৰ্গা আদি কামবিলাক লৰাটিয়ে খুব
মনোযোগেৰে নিৰীক্ষণ কৰিছিল। সি নিজেও আকৌ ধেমালিতে
পূজা পাতল কৰা খেল খেলিহে বেচি আমোদ পাইছিল।

লৰাটিৰ নাম আছিল কুংচিও। সকতে কুংচিওৱে পাতল
কাঠ বা বাঁহৰ ওপৰত হাতেৰে লিখা পুথিৰ পৰা পাঠ
শিকিছিল। সেইদিনত কাগজ বা ছপাখানাৰ আবিষ্কাৰ হোৱাই
নাছিল। মিহি বুকুজ এডাল চিয়াহীত তিয়াই তিয়াই ল’ৰাটিয়ে

লিখিবলৈ শিকিছিল। পুৰণিকালত মানুহে কিভাবে বাস কৰিছিল, তেওঁলোকৰ চালচলন কেনে আছিল, ইত্যাদি কথা বৰ্ণোৱা পুৰণি কবিতা বিলাক মুখস্থ কৰিছিল, বুৰঞ্জী অধ্যয়ন কৰিছিল, শিষ্টাচাৰ অভ্যাস কৰিছিল। এই বিলাক শিক্ষাৰ উপৰিও কুংচিওৱে সঙ্গীতৰ শিক্ষা লৈছিল, ধনুবিজ্ঞানও শিকিছিল। এই সকলো ধৰণৰ শিক্ষাৰ ভিতৰত পুৰণি কালত মানুহ কি ভাবে চলিছিল, সেই বিষয়ে জানিবলৈ ল'ৰাটি স্বভাৱতে অধিক আগ্ৰহান্বিত আছিল। মানুহে মানুহে থকা সম্পৰ্কৰ বিষয়ে অতীজতে ৰচিত হোৱা নানা নীতি-নিয়মৰ বিষয়ে ল'ৰাটিয়ে অধ্যয়ন কৰিছিল।

কুংচিও লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আছিল। তেওঁৰ দেউতাক সকতে ঢুকায়। এজন মাথোন ভায়েক আছিল, তেওঁ আছিল খোৰা, গতিকে গৃহস্থালীৰ সকলো দায়িত্ব কুংচিওৰ ওপৰতে পৰে। খেতিত উৎপন্ন হোৱা শস্য আদিৰ হিচাব ৰখা, খেতিত কামকৰা মানুহ বিলাকক পাৰিশ্ৰমিক দিয়া, পোহনীয়া জীৱজন্তু ভেড়া গৰু আদিৰ তদাৰক কৰা ইত্যাদি বিলাকেই আছিল কুংচিওৰ প্ৰধান কাম। সেইদিনত খেতিত কামকৰা লোক সকলক পাৰিশ্ৰমিক টকা পয়ছাৰ সলনি শস্যৰেহে দিয়া হৈছিল। কুংচিও সকৰে পৰা এনে সাধু স্বভাৱৰ ল'ৰা আছিল যে, এই শস্য ওজন কৰি বিলাই দিওঁতে তেওঁ ওজনত কেতিয়াও অকনো হেৰ ফেৰ নকৰিছিল। যাৰ যি প্ৰাপ্য কেতিয়াবা জোখত কৈ অলপ বেচি দিলেও কমাই কেতিয়াও নিদিছিল। খেতিত

সহায় কৰোঁতা অমাত জীৱ জন্তু বিলাকে যাতে উচিত যত্ন পায় তাৰ বাবেও তেওঁ বিশেষ মনোযোগ ৰাখিছিল। উন্নৈশ বছৰ বয়সতে কুংচিওৱে বিয়া কৰায়। গৃহস্থালীৰ সকলো কাম সূচাকৰুপে চলোৱাৰ উপৰিও এই ল'ৰাটিয়ে যথেষ্ট পঢ়াশুনা কৰিছিল। লাহে লাহে মানুহে কোৱামেনা কৰিবলৈ ধৰিলে যে—“এই ডেকা ল'ৰাটিয়ে ‘লি’ সম্পৰ্কে বহুতো কথা জানে। চীন দেশীয় ভাষাত উচিত ব্যৱহাৰক ‘লি’ বোলা হয়। কিন্তু ‘লি’ মানে কেৱল সজব্যাৱহাৰেই নাছিল। বিশ্বস্ততা, সাধুতা, শুদ্ধচিন্তা, আদি সকলো কথা এই সৰু ‘লি’ শব্দটিয়ে সামৰি লয়।

সেই সময়ত কুংচিওঁত কেনে ঘৰত বাস কৰিছিল তাৰ কোনো সঠিক বিৱৰণ পোৱা নাযায়। কিন্তু এইটো ঠিক যে, এই বিশেষ পৰিয়ালটো চীনদেশৰ আন আন পৰিয়ালৰ দৰে সাধাৰণ খেৰ বা খাপৰিৰ সৰু চাপৰ ঘৰ এটাতে নিশ্চয় বাস কৰিছিল। হয়তো, সেই ঘৰটোৰ মাজতে এখন চোতাল আৰু চাৰিওফালে সৰু সৰু কুঠৰী বিলাক আছিল। সেই চোতালখনতে লৰাছোৱালী বিলাকে ওমলে আৰু সিহঁতৰ বুঢ়ী মাকে বদ কাচলিত বহি সূঁতা কাটে বা ফটা কাপোৰত তাপলি মাৰে। মাজে মাজে দাবীছকি দি বুঢ়ীয়ে নাতিনী-হঁতৰ তদাৰক কৰে। কুংচিওঁতৰ থকা ঘৰ সম্পৰ্কে আমি এনে এটা অনুমান কৰি ল'ব পাৰোঁ।

লাহে লাহে কুংচিওৰ নাম মানুহৰ মুখে মুখে হ'ল। অলপ দিনৰ ভিতৰতে কুংচিওৰ বহুতো শিষ্য গোট খালে। এই শিষ্য

সকলে তেওঁক 'জু' বুলি মাতিছিল। 'জু' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল শিক্ষক বা গুৰু। লাহে লাহে "কুং-ফু-জু" অৰ্থাৎ সন্মানিত শিক্ষাগুৰু নামে তেওঁৰ নাম চাৰিওফালে জনাজাত হ'ল। প্ৰায় দুহেজাৰ বছৰৰো পিচত ইউৰোপৰ মানুহে চীনা সকলৰ মুখত সেই মহান গুৰুজনাৰ নাম কনফিউচিয়াচ্ নামে শুনিছিল। কুং-ফু-জুকে আনধৰণে ক'লে কনফিউচিয়াচ্ হয়।

কনফিউচিয়াচৰ সময়ত বিশাল চীনদেশ বহুতো সৰু সৰু ৰাজ্যত বিভক্ত আছিল। প্ৰত্যেক ৰাজ্যতে বেলেগ বেলেগ শাসনকৰ্তা বা ৰজা আছিল। এই ৰজাবিলাকে পৰস্পৰে সদায় যুঁজ বাগৰ লগাই থাকিছিল। ইজনতকৈ সিজন অধিক শক্তিশালী আৰু ধনী হ'বলৈ সততে যত্ন কৰিছিল। ফলত সাধাৰণ প্ৰজা সকলৰ জীৱনযাত্ৰাৰ প্ৰণালীৰ কোনো স্থিৰতা নাছিল। ৰজাঘৰৰ পৰা আহ্বান আহিলেই কমাৰে কমাৰশাল, খেতিয়কে নাঙল, কুমাৰে চাক, তাঁতীয়ে তাঁতশাল এৰি থৈ সৈনিক হ'বৰ কাৰণে লৰা ধৰিব লগাত পৰিছিল। সদায় এটা অনিশ্চিত অৱস্থা বৰ্তা কাৰণে ৰাজ্যত আইন শৃঙ্খলা আদিও উচিতৰূপে বলবৎ নহৈছিল। ফলত সৰ্বসাধাৰণ প্ৰজাই সদায়েই ভয়-শঙ্কা, অভাৱ অভিযোগ আদিৰ মাজত কালকটাব লগাত পৰিছিল।

কনফিউচিয়াচে চীনদেশৰ বুৰঞ্জীত এনেকুৱা আন এটা সময়ৰ কথা পঢ়িবলৈ পাইছিল। সেই সময়তো বুৰঞ্জীত লিখা মতে বহুতো যুদ্ধবিগ্ৰহৰ পাচত "উ" সমষ্ট চীন সাম্ৰাজ্যৰ ৰজা

হৈছিল। ৰজা "উ" ৰ ভায়েক, ডিউক অব্ চৌ, এজন আত্মা চিন্তাশীল ব্যক্তি আছিল। তেওঁ ৰজা উক, সৃষ্টিত আত্মা আইন কানুন ৰচনা কৰা, এটা সুস্থ সৰল চৰকাৰ গঠন কৰা কাৰ্য্যত পাৰ্য্যমাণে সহায় কৰিছিল। উৰ শাসন কালত চীন দেশ যথেষ্ট সমৃদ্ধিশালী হৈ উঠিছিল। গোটেই দেশতে সুখ শান্তিয়ে বিৰাজ কৰিছিল। কনফিউচিয়াচে এই ডিউক অব্ চৌৰ বহুমূলীয়া উপদেশ বিলাক মনোযোগেৰে অধ্যয়ন কৰিছিল। তেওঁৰ স্থিৰ বিশ্বাস জন্মিছিল যে এতিয়াও যদি কোনো শাসকে যুদ্ধবিগ্ৰহত দেশৰ শক্তিক্ষয় নকৰি, ডিউক অব্ চৌৰে দি যোৱা উপদেশ অনুসৰি ৰাজ্যশাসন কৰিবলৈ লয় তেন্তে তেওঁ নিশ্চয় চীনৰ দুখ লগা অৱস্থাৰ অৱসান ঘটাব পাৰিব। সৰু সৰু সকলো ৰাজ্য গোট খুৱাই বৃহৎ শক্তিশালী চীন সাম্ৰাজ্য গঠন কৰাত তেওঁ নিশ্চয় কৃতকাৰ্য্য হ'ব পাৰিব। কনফিউচিয়াচৰ মনত লাহে লাহে এইভাৱ বদ্ধমূল হ'ল যে—ভগবানে যেন তেওঁকে ডিউক অব্ চৌৰ কাম কৰিবলৈ পঠাইছে। তেৱেই নিশ্চয় এজন শাসকক শিক্ষা দি ডাঙৰ সম্ৰাট কৰি গঢ়ি তুলিব লাগিব।

কনফিউচিয়াচৰ বাসস্থান লু ৰাজ্যৰ দক্ষিণে চি নামে এখন ধনী শক্তিশালী ৰাজ্য আছিল। এই চিৰ ডিউক জনে পেটে পেটে এজন ডাঙৰ সম্ৰাট হ'বলৈ বাঞ্ছা কৰিছিল। কনফিউচিয়াচে প্ৰথমে এই চিৰ ডিউকৰ কাষলৈকে গ'ল। প্ৰথমতে ডিউকে এই যুবা শিক্ষাগুৰু জনাৰ কথা আগ্ৰহেৰে শুনিছিল।

কনফিউচিয়াচে তেওঁক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল যে যুঁজবাগৰ কৰি ওচৰ চুবুৰীয়া বজাক পৰাস্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাতো ভুল। এজনী জ্ঞানী বজাই নিশ্চয় তেওঁৰ প্ৰজাসকলৰ সন্মুখত এটা সজ আদৰ্শ ডাঙি ধৰিব। তেনে এজনী বজাই দুখীয়া, ভালকৈ খাবলৈকে নোপোৱা প্ৰজাসকলৰ পৰা নিশ্চয় অধিক কৰ আদায় নকৰে। কনফিউচিয়াচৰ এই সজকথা বিলাক ডিউক জনাই তিমান ভাল পোৱা নাছিল। তেওঁ এটা বিৰাট প্ৰাসাদত বাস কৰিছিল। তেওঁৰ অলেখ লগুৱা লিক্‌চৌ আছিল। আমোদ প্ৰমোদৰ বাবে বহুত ব্যৱস্থা আছিল। ডাঙৰ ডাঙৰ সঙ্গীতজ্ঞ আৰু নাচনী ছোৱালী বিলাকক ধন দি ৰখা হৈছিল। ডিউকে খুব জাকজমক পূৰ্ণ মূল্যবান সাজপাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বমকজমক অসংখ্য সাজপাৰ তেওঁৰ কাৰণে সদায় সাজু কৰি ৰাখিব লাগিছিল। আহাৰাদিৰ বিষয়েও অত্যন্ত খৰচী আছিল। অপব্যয়ৰ কোনো সীমাই নাছিল। তাৰ উপৰি বজাই চিকাৰ কৰিবলৈ যাবৰ কাৰণে অত্যন্ত বেগী গুৱণি ঘোৰা, গাড়ী, বাগী, লগুৱা, লিক্‌চৌ ৰাখিছিল। এই বিলাকৰ কাৰণে যথেষ্ট খৰচ হৈছিল। ধনৰ আৱশ্যক হ'লেই বজাই দুখীয়া প্ৰজাৰ ওপৰত নানাধৰণে কৰ লগাই সেই অভাব পূৰাইছিল। সেই কাৰণে এই ডিউকজনাই কনফিউচিয়াচৰ সাৰগৰ্ভ কথাবিলাক অকনো ভাল পোৱা নাছিল। তেওঁ কৈছিল : “মোৰ এতিয়া যথেষ্ট বয়স হৈছে। ভাল বেয়া মই বুজো। এই সকলৰা জনে মোক কি শিকাব?” ডিউকৰ

পৰা এই সমিধান পাই কনফিউচিয়াচ নিৰাশ হৈ আকৌ লু বাজ্যলৈ উভটি গ'ল। তাতে পোন্ধৰ বছৰ কাল পঢ়াশুনা কৰি, আনকো শিক্ষা দি কটালে। তেওঁৰ ওচৰত শিক্ষা লবলৈ বহুত দূৰ দূৰণিৰ পৰাও শিষ্যসকল আহিছিল। তাৰে ভিতৰত কেজনমান পিছলৈ তেওঁৰ অতি বিশ্বাসী বন্ধুত পৰিণত হৈছিল। আদৰ্শৰ বাবে এওঁলোকে জীবন উৎসৰ্গা কৰিছিল। এই শিষ্যসকলে গোটেই জীৱন কনফিউচিয়াচৰ লগে লগে ফুৰিছিল আৰু বুঢ়াকালত তেওঁলোকেই তেখেতৰ সকলো যত্ন লৈছিল।

কিছুদিনৰ কাৰণে লুৰ ডিউকে কনফিউচিয়াচক তেওঁৰ মুখ্যমন্ত্ৰী পাতিছিল। এইদৰে কথিত আছে যে কনফিউচিয়াচ মন্ত্ৰী হোৱাৰ কিছুদিনৰ পাছতে সেই ঠাইৰ সকলোৰে খাবলৈ যথেষ্ট হ'ল। দেশৰ বুঢ়ামানুহ আৰু লৰাছোৱালী বিলাকে বিশেষ যত্ন পাবলৈ ধৰিলে। কনফিউচিয়াচৰ প্ৰভাৱত ৰাজ্যৰ মানুহ বিলাক ইমান সাধু হৈ উঠিল যে কোনোবাই ভুলতে কিবা বস্তু বাটে পথে এৰিথৈও যদি আহে তেন্তে তাক আন কোনোৱে বুটলি লৈ নাযায়। চীনৰ আন আন বহুতো ঠাইৰ পৰা লুৰ পিনে মানুহ বলিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু লুৰ ডিউক জনো চিৰ ডিউকতকৈ কোনোপধ্যে ভাল নাছিল। এজন ভাল শাসক হোৱাতো তেওঁৰ কাৰণে যথেষ্ট টান কথা আছিল। ডিউকৰ মন তেওঁৰ দাৰ্শনিক মন্ত্ৰীৰ সজ উপদেশ বিলাকতকৈ নাচনী ছোৱালীৰ লীলায়িত ভঙ্গীমাৰ প্ৰতি অধিক আকৰ্ষিত

হৈছিল। আমোদ প্ৰমোদত মজি ডিউকে নিজৰ কৰ্তব্য অৱহেলা কৰিছিল।

কন্ফিউচিয়াচ, আৰু তেওঁৰ শিষ্যসকলে লুৰ ডিউকৰ ওপৰত আস্থা হেৰুৱালে। তেওঁলোকে পশ্চিমে থকা ওৱেই নামক ৰাজ্যৰ ফালে গুচি গলগৈ। কিন্তু যেতিয়া দেখিলে যে ওৱেইৰ ডিউক জনো প্ৰজাৰ মঙ্গলৰ বাবে সমূলি ইচ্ছুক নহয় তেতিয়া তেওঁলোকে দক্ষিণে থকা চেন্ প্ৰদেশলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে। এই যাত্ৰাত কিছুমান দুষ্ট মানুহে কন্ফিউচিয়াচক প্ৰাণে মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ সেই অপচৰ ব্যৰ্থ কৰি কন্ফিউচিয়াচৰ দলটোৱে নিৰ্বিকল্পে আহি চেন্ ৰাজ্য সোমালহি। তাৰ পাছত তেওঁলোক তাৰো দক্ষিণে থকা চু ৰাজ্য পালেগৈ। কিন্তু সকলো ঠাইতে একে কথা। কোনো শাসকেই কন্ফিউচিয়াচৰ শিক্ষা লবলৈ ইচ্ছুক নাছিল। “চু” ৰাজ্যত কন্ফিউচিয়াচ, আৰু তেওঁৰ শিষ্যসকলে কিছুমান জ্ঞানী মানুহক লগ পাইছিল। তেওঁলোকে সেই ৰাজ্যৰ এলেছৰা আৰু নিষ্কৰ্মা শাসক জনক আৰু তাৰ নীতি নিয়ম নমনা উশৃঙ্খল মানুহ বিলাকক ইমান বেয়া পাইছিল যে, তেওঁলোকে মানুহৰ সঙ্গ একেবাৰে পৰিত্যাগ কৰি হাবিৰ জীৱজন্তুৰ লগত বাস কৰিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছিল। কন্ফিউচিয়াচ, কিন্তু এই ভাবৰ সম্পূৰ্ণ বিৰোধী আছিল। তেওঁ কৈছিল—“মানুহে মানুহৰ সৈতে থাকিবলৈকে শিকিব লাগিব। পশুপক্ষীৰ লগত আমাৰ সাদৃশ্য নাই। পৃথিবীৰ পৰা আঁতৰি

থকা অসম্ভৱ। মানুহৰ দুখৰ বাহিৰে কাৰ লগত মই সঙ্গ কৰিম? পৃথিবীত যি বিশৃঙ্খলা আছে তাকে গুচাবলৈহে মোৰ চেষ্টাৰ প্ৰয়োজন।”

চি, ওৱেই, চেন, চু আদি ৰাজ্য বিলাকত ঘূৰি পকি কন্ফিউচিয়াচে ক’তো তেওঁৰ মনোমত এজনা শাসকক বিচাৰি নাপাই অৱশেষত ক্লান্ত আৰু অৱসন্ন হৈ তেওঁ পুনৰায় লু ৰাজ্যলৈ উভতি গলগৈ। তাতে তেওঁ জীৱনৰ বাকী অংশ কাল অধ্যয়ন কৰি, শিষ্যসকলেৰে সৈতে আলোচনা আদি কৰি কটাইছিল। যদিও তেওঁলোকৰ সেই সময়ৰ দিনবিলাক দুখকষ্ট আৰু হতাশাৰে পূৰ্ণ আছিল তথাপি তাৰ মাজতো কিছুমান সুখৰ আনন্দৰ দিনো যে তেওঁলোকৰ নাছিল, এনে নহয়। কন্ফিউচিয়াচে বাঁহী বজাৰলৈ আৰু গান গাবলৈ ভাল পাইছিল। কন্ফিউচিয়াচৰ মনত এইভাব সদায়ে আছিল যে, তেওঁ জীৱনৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্যসাধনত কৃতকাৰ্য হ’ব নোৱাৰিলে। কাৰণ, তেওঁ অনেক চেষ্টা কৰিও কোনো এজন বজাকে তেওঁৰ মতলৈ আনিব নোৱাৰিলে। কিন্তু সাধাৰণভাৱে সাধাৰণৰ মাজত তেওঁৰ শিক্ষাই নতুন প্ৰেৰণা সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁ সৰ্ব যুগৰ সৰ্ব মানবৰ কাৰণে কিছুমান শিক্ষাৰ কথা থৈ যায়।

কেনেকৈ পবিত্ৰ জীৱন যাপন কৰি উন্নত ভাল মানুহ হ’ব পাৰি সেই বিষয়েই কন্ফিউচিয়াচে শিক্ষা দিছিল। কোনো ধৰ্মমত বুলি নহয়, কন্ফিউচিয়াচৰ শিক্ষা আছিল ঘাইকৈ মানুহৰ

জীৱনৰ আচৰণ সম্পৰ্কে। বাইজৰ কামত আত্মোৎসৰ্গ কৰাৰ আদৰ্শ তেওঁ ডাঙি ধৰিছিল। চীনৰ অবস্থাৰ কথাই তেওঁ বেচিকৈ ভাবিছিল। পবিত্ৰ সুন্দৰ বাষ্ট্ৰ গঢ়ি তোলাৰ উদ্দেশ্যে নাগৰিক সকলক উন্নত ভাল মানুহ কৰাৰ কথা তেওঁ ভাবিছিল। কন্ফিউচিয়াচে তেওঁৰ শিষ্যসকলক বিশেষকৈ “লি” শিক্ষা দিছিল। তেওঁ কৈছিল—“প্ৰত্যেক মানুহে তেওঁৰ সম্পৰ্কলৈ আহা প্ৰত্যেক মানুহৰ প্ৰতিয়েই উচিত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। পিতৃমাতৃ সকল তেওঁলোকৰ সতি-সন্তানৰ প্ৰতি যিদৰে দয়ালু, কৰ্তব্যপৰায়ণ হ’ব লাগে, সন্তান সকলো সেইদৰে তেওঁলোকৰ পিতৃ মাতৃৰ আনন্দ আৰু সন্তোষৰ কাৰণ হ’বলৈ যত্নবান হ’ব লাগে। ভাইয়ে ভাইয়ে, বন্ধুৱে বন্ধুৱে মিলা প্ৰীতি, বিশ্বস্ততা অৱশ্যে বন্ধা কৰিব। বজা প্ৰজাবল্লক আৰু প্ৰজাও বাজ অনুগত হ’লে দেশত সুখ-শান্তি অচিৰে বিৰাজ কৰিব।” এই সকলো বিলাক সজ আচৰণৰ ভিতৰত সাধুতাৰ ওপৰত তেওঁ অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল।

কন্ফিউচিয়াচৰ শিক্ষাদান পদ্ধতি আজিকালিৰ স্কুল কলেজত দিয়াৰ দৰে নাছিল। তেওঁ প্ৰথমে ছাত্ৰসকলক পুৰণি কবিতাৰ পুথিবিলাক আৰু ‘লি’ সম্পৰ্কে পঢ়িবলৈ উপদেশ দিছিল। আৰু যিবিলাক কথা পঢ়িলে সেই বিষয়ে চিন্তা কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। তেওঁ কৈছিল—“যেনেকৈ চিন্তা নকৰাকৈ কেৱল পঢ়া সময়ৰ অপচয় মাত্ৰ, সেইদৰে নপঢ়াকৈ কেৱল চিন্তা কৰা

সিও অতি বিপদজনক কথা”। কোনো ছাত্ৰই কেতিয়াবা কোনো কথা বুজিব নোৱাৰি প্ৰশ্ন কৰিলে তেওঁ এনেভাবেহে উত্তৰ দিছিল যাতে ছাত্ৰজনে নিজে চিন্তা কৰি আচল উত্তৰটো উলিয়াই ল’ব পাৰে। কন্ফিউচিয়াচৰ শিক্ষাই চীনত ইমান প্ৰভাৱ কৰে যে, আজিৰ পৃথিৱীত আন কোনো জাতিৰে সৰ্ব-সাধৰণ বাইজৰ মাজত ইমান ব্যাপকভাবে সামাজিক শিষ্টাচাৰ আৰু আত্মসংযমৰ সংস্কাৰ নাই। চীনৰ জাতীয় চৰিত্ৰ গঢ়ি তোলাত কন্ফিউচিয়াচৰ প্ৰভাৱ সকলোতকৈ বেচি। তেওঁৰ উপদেশ বিলাক ছুটি আৰু সৰল আছিল।

প্ৰায় ৩০০ বছৰৰ পাছত চিন্ৰাজ্যৰ বজাই সকলো সৰু সৰু ৰাজ্য গোটাই চীনৰ একছত্ৰী সম্ৰাট হৈছিল। কিন্তু কন্ফিউচিয়াচে প্ৰদৰ্শন কৰা পথেদি নহয়। নিষ্ঠুৰ যুদ্ধ বিগ্ৰহৰ যোগেদিহে তেওঁ ক্ষমতা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। তেওঁ কন্ফিউচিয়াচৰ উপদেশ থকা পুথি পাজি বিলাক ধ্বংস কৰি পেলাবলৈ যত্ন কৰিছিল। এইজন অতি কুৎসিৎ প্ৰকৃতিৰ ৰজা আছিল। কিন্তু তেওঁৰ পাছৰ ৰজা সকলে পুৰণি কালৰ এই গুৰুজনাৰ বিষয়ে জানিবলৈ ইচ্ছা কৰিছিল। তেওঁলোকে কন্ফিউচিয়াচৰ বাণী আৰু উপদেশ বিলাক অধ্যয়ন কৰা লোক সকলক ৰাজসভালৈ মাতি আনি উপদেষ্টা হিচাবে ৰাখিছিল।

এইদৰে জীৱিত কালত নহলেও মৃত্যুৰ পাছত কন্ফিউচিয়াচ চীনৰ সম্ৰাট সকলৰ গুৰু হ’বলৈ সমৰ্থ হয়। অকল সেয়ে নহয় লাহে লাহে তেওঁ সমষ্ট চীনদেশৰে এজন

মহান গুৰু হৈ পৰিল। কন্ফিউচিয়াচৰ বাণী সমূহ প্ৰত্যেক স্কুলীয়া লৰাই অৱশ্যে পঢ়িব লগীয়া হ'ল। আনকি আজিকালিও চীন দেশৰ অতি বিদ্বান লোক সকলে ইয়াক পঢ়ে আৰু তেওঁকেই চীনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ লোক বুলি সন্মান জনায়।

কন্ফিউচিয়াচৰ উপদেশ সমূহ পৃথিবীৰ আটাই বিলাক প্ৰধান ভাষালৈকে অনুবাদ হৈছে। ইংলিছ, ফ্ৰেন্স, লেটিন, জাৰ্মান, ইটালিয়ান ইত্যাদি আটাইবিলাক ভাষাতে তেওঁৰ বিষয়ে আৰু তেওঁৰ বাণী সম্পৰ্কে বহুত কিতাপ ওলাইছে। তেওঁৰ উপদেশ বাজিব পৰা কেইশাবীমান্ মইনাইতলৈ উপহাৰ দিলোঁ।—

(১) দূৰ দূৰণিৰ পৰা অহা বন্ধু বান্ধবক লগ পোৱাতো আনন্দজনক কথা নহয় জানো?

(২) কোনটো প্ৰকৃত সত্য সেই সম্পৰ্কে জনা কিন্তু সেইমতে কাম নকৰা, সেয়ে হৈছে কাপুকখালি।

(৩) জ্ঞান কি বস্তু মই তোমালোকক শিকামনে? যেতিয়া তুমি কোনো এটা কথা জানা আৰু স্বীকাৰ কৰা হয় 'মই এইটো জানো' আৰু যেতিয়া তুমি কোনো এটা কথা নাজানা আৰু সেইটো 'নাজানো' বুলি স্বীকাৰ কৰা, সেয়ে হ'ল প্ৰকৃত জ্ঞান।

(৪) উচ্চ পদবী ন'হল বুলি কেতিয়াও অসন্তোষ নকৰিবা। কোনো পদবীৰ কাৰণে কেনেকৈ নিজকে যোগ্য কৰিব পাৰি সেই সম্পৰ্কে চিন্তা কৰা। তোমাৰ নাম কোনেও নাজানে

এইবুলি অসন্তোষ নকৰিবা। কেৱল বিখ্যাত হ'বৰ কাৰণে কেনে উপযুক্ততা লাগে সেই সম্পৰ্কেহে চিন্তা কৰা।

(৬) এটা বিৰাট সৈন্যবাহিনীৰ সেনাপতিজনক বন্দী কৰা তিমান ডাঙৰ কাম নহয় কিন্তু এজন সাধাৰণ মানুহকো স্বেচ্ছাই বশীভূত কৰা যথেষ্ট টান কাম। কিয়নো, কাৰো মনৰ ওপৰত কাৰো কৰ্ত্ত্ব নাথাকে।

(৭) যিটো অশ্লীল বা দোষযুক্ত, যিটো সজ্ঞ আচৰণৰ বিৰোধী, তাক নেচাবা, নুশুনাবা, নকৰা আৰু নকৰিবা।

(৮) যিজনে নম্ৰতাৰে কথা কব নোৱাৰে, তেওঁ তেওঁৰ কথা ভাল বুলি প্ৰমাণ কৰিবলৈও টান পায়।

ছাৰ গ্যালাহাড্

বহুত দিনৰ আগৰ কথা। আৰ্থাৰ তেতিয়া ইংলণ্ডৰ বজা। গহনবন “আবেব” পৰা বাজপ্ৰাসাদ কেমেলাতলৈকে আছিল এখন বিস্তৃৰ্ণ সেউজীয়া ঘাঁহনি। গভীৰ অৰণ্য আবে আছিল বীৰ যোদ্ধা আৰু চিকাৰী সকলৰ দুঃসাহসিক কাৰ্য্যৰ লীলাভূমি।

সেই বনৰ কাষতে গলওৱেৰ লৰ্ডৰ প্ৰাসাদ। লৰ্ডৰ দুটি ল’ৰা-ছোৱালী আছিল। লৰাটিৰ নাম বিচাৰ্ড আৰু ছোৱালী-জনীৰ নাম ৰোজালিন্ড। তেওঁলোকৰ পদূলিয়েদি কোন যায়, কোন নাযায় চাই থাকিবলৈ লৰাছোৱালী দুটিয়ে খুব ভাল পাইছিল। সাধাৰণতে সিহঁতে খেতিয়ক সকলক হালকোৰ লৈ পথাৰলৈ যোৱা, চিকাৰীসকলক ঘোৰা দৌৰাই আবে হাবিৰ পিনে যোৱা দেখিবলৈ পায়। কেতিয়াবা আকৌ ভিক্ষাৰী বা সন্ন্যাসীৰ দৰে লোকসকলক ক্লান্তভাবে এখোজ দোখোজকৈ গৈ থকা দেখিবলৈ পায়। কিন্তু যেতিয়া বাজ-ধানীত কোনো খেল ধেমালিৰ প্ৰতিযোগীতা হয় তেতিয়া সেই নিৰ্জৰ্ণন বাটটোত মানুহে নধৰা হয়। সেই সময়ত সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ লোকসকলে বমক জমক সাজপাৰ কৰি ঘোঁৰাত

উঠি বাজধানীৰ পিনে দলে দলে যাবলৈ ধৰে। বাতিপুৰাৰে পৰা গধূলীলৈকে বাটটোত মানুহৰ লানি নিছিগা হয়। বিচাৰ্ড ৰোজালিন্ড তেতিয়া খাব শুবলৈকে আজৰি নোহোৱা হয়। দিনটো বাটৰ মানুহ লেখোতেই সিহঁতৰ পাব হয়। বজা আৰ্থাৰৰ ঘূৰণীয়া মেজৰ কোনোবা নাইটক যদি সেই বাটেদি যোৱা দেখে তেতিয়া বিচাৰ্ড-ৰোজালিন্ড আনন্দ চায় কেনে? এই নাইট সকল সাধাৰণ কথাত যে কেতিয়াও নাহে এই কথা সিহঁতে বঢ়িয়াকৈ জানে। নাইট সকল সাধাৰণতে অগ্ৰায় অবিচাৰ আতৰাবৰ কাৰণে বিপদজনক আৰু দুঃসাহসিক কাৰ্য্যত বত থাকে। দুৰ্বলক সবলৰ অত্যাচাৰৰ পৰা বন্ধা কৰা, আতুৰক সাহায্য দান কৰা, জীৱন বিপন্ন কৰিও অগ্ৰায় প্ৰতিষ্ঠা কৰা, এই বিলাকেই হৈছে নাইট সকলৰ মুখ্যকাম। গতিকে এই নাইট সকলৰ সামাজিক স্থান অতি উচ্চ। সমাজৰ সজ্জাব শুভ ইচ্ছা, সন্মান তেওঁলোকৰ প্ৰতি যথেষ্ট থাকে। এই নাইট সকলৰ প্ৰতি বিচাৰ্ডৰ এটা বিশেষ আকৰ্ষণ সৰুৰে পৰাই আছিল। গলওৱেৰ লৰ্ডৰ প্ৰাসাদত কোনো এজন নাইটৰ উপস্থিতি বিচাৰ্ডৰ কাৰণে এটা বিশেষ আনন্দ উদ্দীপক ঘটনা। এনে নাইট সকলৰ অভ্যৰ্থনাৰ বাবে দুৰ্গৰ দুৱাৰ সদায় মুকলি আছিল। সেই প্ৰাসাদলৈ অহা কোনো নাইটে যাতে কতো অলপো অশুবিধা নাপায়, অতিথিৰ প্ৰতি যাতে যথোচিত সমাদৰ আৰু স্নেহ যত্ন লোৱা হয় তাৰ বাবে বিচাৰ্ডে সদায়েই সতৰ্ক দৃষ্টি ৰাখিছিল।

মাজে সময়ে কানিমুনি পৰত কোনো অচিনাকি নাইটে সেই প্ৰাসাদলৈ আশ্ৰয় বিচাৰি আহে। অতি আগ্ৰহেৰে ডাঙি থোৱা দলংখন নমাই দি নাইট জনক স-সন্মানে আগ-বঢ়াই নিয়া হয়। এই সময়ত বিচাৰ্ড বৰ ব্যস্ত হৈ পৰে। নাইটজনক ঘোৰাৰ পৰা নমোৱা, ঢাল তৰোৱাল আদি খোলা কাম বিলাকত সহায় কৰিবলৈ পালে সি খুব আনন্দ পায়। দুৰ্গৰ কোনো এটা বিশেষ কোঠালৈ নাইটজনক লৈ যোৱা হয়। তেওঁক আলপৈচান ধৰিবৰ কাৰণে লগুৱা বিলাক আগৰে পৰা সাজু হৈয়ে থাকে। তেওঁলোকে অলপো পলম নকৰি নাইট-জনৰ পোছাক পৰিচ্ছদ সলায় দিয়ে। স্নান আদিৰ বাবে সকলো আয়োজন কৰি দি পিন্ধিবৰ কাৰণে ভেলভেটৰ গুৱনি সাজপাৰ যতনাই থয়। লগুৱা বিলাকে কৰা এই কাম বিলাকৰ তদাৰক কৰি বিচাৰ্ডে বৰ গৌৰৱ অনুভৱ কৰে। সেই সময়ত তাৰ চকুযুৰি আনন্দত তৰবৰাবলৈ ধৰে। ইফালে তাৰ মৰমিয়াল মাকে দুখে ভাগৰে অহা অতিথি জনাক গৰম সুস্বাদু আহাৰ পৰিবেশন কৰিবৰ কাৰণে আগৰে পৰা সাজু হৈ থাকে। ৰোজালিনেও লাচনি পাচনি কৰি মাকক সহায় কৰে। তাৰ পাচত সকলোৱে আহাৰাদি কৰাৰ পাচত নানাধৰণৰ গল্প আৰম্ভ হয়। বাতি যদি বৰ বেচি নহয় অতিথি নাইটজনে বিচাৰ্ডহঁতৰ আগত তেওঁৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতা, ভ্ৰমণ কাহিনী অতি সুরলকৈ কবলৈ আৰম্ভ কৰে। ৰজা আৰ্থাৰৰ ৰাজ সভাৰ নাইট সকলৰ সততা, বলবীৰ্য্য, পৰাক্ৰম আৰু নিৰ্ভীকতাৰ

কাহিনী শুনি শুনি বিচাৰ্ড আপোন পাহৰা হয়। লবাটিৰ মনত এনেভাৱ হয় যেন সিও ডাঙৰ হলে ৰজা আৰ্থাৰৰ “যুবনীয়া মেজৰ” এজন নাইট হবই-হ’ব। বাতি দুপৰৰ জুহালৰ কাষৰ মেল শেষ হ’লে সকলো দিহাদিহি শুবলৈ যায়। বিচাৰ্ডে বাতি সপোনতো শুনা গল্প বিলাকৰ দৰে নিজকে এজন বীৰৰ ভাওত দেখা পায়। পুৱাতে সাৰপাই উঠিয়েই সি নাইটসকলে ৰজাৰ আগত লোৱাৰ দৰে প্ৰতিজ্ঞা লয়। তাৰ পাছত সমুখৰ পথাৰখনত সৰু সৰু ঢাল তৰোৱাল লৈ গৈ যুদ্ধ অভ্যাস কৰে। ইফালে ৰোজালিনে সেই সময়ত বাটে দি কোন যায় কোন নাযায় সেই কথা লক্ষ্য কৰি থাকে।

এদিন বাতিপুৱা ৰোজালিনে বাটলৈ চাই বহি আছে। এনেতে ৰঙা-সাজপাৰ কৰা এজন যুবক নাইটক সেই ফাললৈকে ঘোৰাত উঠি অহা দেখিবলৈ পালে। তেওঁৰ লগতে বয়সস্থ আন এজন লোকো আহিব লাগিছে। ৰোজালিনে লৰি গৈ পথাৰত যাঠি দলিয়াই থকা বিচাৰ্ডক এই খবৰ দিলেগৈ। বিচাৰ্ডে ততালিকে ঢাল তৰোৱাল যাঠি আদি সামৰি থৈ আহি সেই নাইটজন অহাৰ পিনে চাবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে এনেকুৱা গুৱনি নাইটক ইতিপূৰ্বে আৰু কেতিয়াও দেখা নাছিল। কিছুপৰ ভায়েক ভনীয়েক কাৰো মুখত কথা নাই। এনেতে ৰোজালিনে মাত লগালে—“মন কৰিছানে বিচাৰ্ড তেওঁৰ হাতত ঢাল নাই”। বিচাৰ্ডে ৰোজালিনৰ কানৰ কাষলৈ মুখখন নি ফুচ্-ফুটাই ক’লে—“চোৱাচোন! তেওঁৰ খাপত তৰোৱালো

নাই। এৱেঁই কিজানি ছাৰ গ্যালাহাড্ নহয়নে, ৰোজালিন্। যদি তেঁৱেই হয় তেন্তে তেওঁ নিশ্চয় এতিয়া ৰজা আৰ্থাৰৰ ওচৰলৈ গৈছে। বিপদজনক “চীজপেবিলাচ” নামক আসনত বহিব লগা নাইট কিজানি এৱেঁই”। ৰোজালিনে আচৰিত হৈ প্ৰশ্ন কৰিলে “চীজপেবিলাচ কি ৰিচাৰ্ড?” সেই কথাৰ কোনো উত্তৰ নিদি ৰিচাৰ্ডে ৰোজালিনক হাতত ধৰি দুৰ্গৰ আওহতীয়া কোঠা এটালৈ লৈ গ’ল। সেইটো কোঠাতে ৰিচাৰ্ডৰ আচুতীয়া বস্তু কেইপদ আটোমটোকাবিকৈ সজাই থোৱা আছিল। ৰিচাৰ্ডে তাৰে এখন সৰু টেবুললৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাই কলে “চোৱাঁ ৰোজালিন, এইখন মই নিজহাতে সাজিছোঁ। এইখন ঠিক ৰজা আৰ্থাৰৰ ৰাজসভাত থকা যুগীয়া মেজখনৰ নিচিনাকৈয়ে সাজিছোঁ। সেইখন মেজৰ দৰে ইয়াকো কেবা ভাগতো ভাগ কৰা আছে। মন কৰিছানে ৰোজালিন্ মেজখনৰ চাৰিওকাষে নাইট সকলৰ বহা আসন নিৰ্দিষ্ট কৰা আছে? যেনে সেয়ে এই মেজৰ কাষত বহিব নোৱাৰে। ইয়াৰ কাষত বহিব পৰাতো বিশেষ সন্মান আৰু গৌৰৱৰ কথা। সেইদৰে এইখন মেজৰ কাষত বহা নাইট সকলৰ দায়িত্বও কম নহয়।” অতপৰে ৰোজালিনে ভেৰা লাগি ৰিচাৰ্ডৰ কথা শুনি আছিল। তাই মাত লগালে ৰাক ৰিচাৰ্ড তুমি যে কৈছিল। “চীজপেবিলাচ” নামৰ আসন খনৰ বিষয়ে এতিয়া মোক কোৱাচোন। ৰিচাৰ্ডে কৈ গ’ল— “চোৱা ৰোজালিন এইখিনিতে বহে ছাৰ লাঞ্চলট। তেওঁৰ

সোঁফালে সেইখিনিতে বহে ছাৰ ট্ৰিষ্টাম। তেওঁৰ কাষতে ক্ৰমান্বয়ে ছাৰ বেডিভিয়েৰ, ছাৰ গহেৰিজ, ছাৰ কে, ছাৰ গেবেইণ্ট, ছাৰ গৰেথ, ছাৰ বস, ছাৰ গোৱেইন্ আৰু ছাৰ পাৰ্চিভেল্। এইখনত ৰজা আৰ্থাৰ নিজে বহে”। ৰোজালিনে টপবাই মাত লগালে—“ৰাক ৰিচাৰ্ড এইখনত কোন বহে”? এই বুলি খালি হৈ থকা আসনখনৰ পিনে আঙুলিয়াই দেখুৱালে। ৰিচাৰ্ডে গহীনাই উত্তৰ দিলে “কোনো নবহে কাৰণ, সেইখন আসনৰ নামেই হৈছে “চীজপেবিলাচ”। এতিয়া লৈকে কোনো নাইটে সেই আসনত বহিবলৈ সাহ কৰা নাই। সকলোৱে জানে যে, ছাৰ গ্যালাহাড্ নহালৈকে ইয়াত কোনো বহিব নোৱাৰে। নিজক প্ৰথমে সকলো ধৰণৰ অসজ ভাব-চিন্তা আৰু অসৎ কাৰ্য্যৰ পৰা মুক্ত নকৰাকৈ যদি কোনো লোক সেই আসনত বহিবলৈ যায় তেন্তে তেওঁ নিশ্চয় কোনো ডাঙৰ বিপদৰ সন্মুখীন হ’ব লগীয়া হব। এনে বিপদজনক আসনখন সেইবাবেই অতদিন শূন্য হৈ আছে।”

ৰোজালিন্ আৰু ৰিচাৰ্ডৰ মাজত এই বিলাক কথোপকথন হোৱাৰ কেদিনমানৰ পিছতে এদিন গধূলি পৰত সিহঁত দুয়ো দুৰ্গৰ ওপৰলৈ উঠি বেলিমাৰ ঘোৱাৰ অনুপম দৃশ্য তন্ময় হৈ চাই আছিল। সেই দৃশ্য চাই সিহঁত ইমান মুগ্ধ আৰু আপোন পাহৰা হৈ আছিল যে কেতিয়ানো বাতিটো খপিবৰ কাৰণে এজন নাইট সিহঁতৰ ঘৰলৈ আহিল গমকে নেপালে। কিছুপৰৰ মূৰত চোতালত ঘোৱাৰ খুৰাৰ খটখটনি আৰু

লগুৱালিকটো বিলাকৰ ব্যস্তভাবে চিঞৰ বাখৰ কৰি চলাফেৰা কৰাৰ শব্দ শুনিহে বিচাড়ে' থাৱৰ কৰিলে যে নিশ্চয় কিবা এটা নতুন কথা ঘৰখনত হৈছে। চকুপচাবতে দুয়োটো লৰি আহি তলপালেহি।

নাইট ছাৰ গোৱেইন্ সেইদিনা সিহঁতৰ ঘৰত আলহী। বোজলিন্ বিচাৰ্ডৰ আনন্দৰ সীমা নাই। বাতি সিহঁতৰ ঘৰৰ দীঘল টেবুলখনৰ চাৰিওকাষে সকলো বহিল। বিচাৰ্ড আৰু বোজলিন্ ছাৰ গোৱেইনৰ নিচেই কাষতে বহিল। এতিয়া ছাৰ গোৱেইনে তেওঁৰ স্বাভাৱিক মনোৰম ধৰণেৰে আগৰ সপ্তাহত বজা আৰ্থাৰৰ ৰাজসভাত ঘটা ঘটনাটো সম্পৰ্কে বিবৰি কবলৈ ল'লে। ছাৰ গোৱেইনে আৰম্ভ কৰিলে—“সেইদিনা পুৱা ঘূৰণীয়া মেজৰ চাৰিওফালে আমি গোটখাইছোঁহে মাথোন। এনেতে এজন বগাসাজপাৰেৰে বয়সস্থ লোক লগতে বগাসাজ পাৰ কৰা এজন তৰুণ নাইট তাত উপস্থিত হ'লহি। তৰুণ নাইটজনৰ কঁকালৰ একাষে সুদা তৰোৱালৰ খাপ এটা ওলমি আছে। প্ৰথমে বুঢ়ামানুহজনে বজাৰ সন্মুখলৈ আহি অভিবাদন জনাই কবলৈ ধৰিলে—“মহাৰাজ আপোনাৰ ওচৰলৈ এজন তৰুণ নাইটক মই আনিছো। মোৰ বিশ্বাস তেঁৱেই সমষ্ট ৰুটেনৰ সন্মান অৰ্জন কৰিব পাৰিব। এই কথা শুনি বজা আৰ্থাৰ অতিশয় আনন্দিত হ'ল। আসন এৰি আহি বজা আৰ্থাৰে দুয়োকো সম্বৰ্দ্ধনা জনালে। সেই তৰুণ নাইটজনেও বজাক অভিবাদন জনোৱাৰ পাছত “চীজপেৰিলাচ” নামক আসন

খনৰ ফালে আগবাঢ়িল। আসনখন আবৰি বখা চিহ্নৰ কাপোৰ খন গুচাই দিয়া হ'ল। এনেতে তাত লিখি থোৱা এষাৰি কথাই সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলে। তাত লিখা আছিল—“এই আসনখন সম্ভ্ৰান্ত ৰাজকুমাৰ ছাৰ গেলাহাডৰ বাবে।” সকলো অতিশয় আচৰিত হ'ল। তেওঁলোকে বহুতদিনৰ আগতে আসনখনত কাটি থোৱা “চীজপেৰিলাচ” এই শব্দ কেইটা দেখিব বুলিহে আশা কৰিছিল। সকলোকে আচৰিত কৰি সেই তৰুণ নাইটজনে অলপো দ্বিধা বা সঙ্কোচৰ ভাব নবখাকৈ ততালিকে সেই আসনখনত বহি পৰিল। ইতিপূৰ্বে নিজৰ জীৱন বিপন্ন কৰি কোনো নাইটেই সেই আসনত বহিবলৈ সাহ কৰা নাছিল। তেওঁ বহাৰ লগে লগে লগত অহা বয়সস্থ মানুহজনে কবলৈ ধৰিলে—“চাওক এৱেই পবিত্ৰ পাত্ৰটো লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব”। গল্পটো কৈ আহি এইখিনি পাওঁতেই বিচাড়ে' উৎসুক হৈ ছাৰ গোৱেইনৰ চকুলৈ চালে। বিচাৰ্ডৰ মনত কি প্ৰশ্ন জাগিছে নোসোধাকৈয়ে ছাৰ গোৱেইনে বুজিব পাৰিলে। তেওঁ কৈ যাবলৈ ধৰিলে শুনা বিচাৰ্ড—“পবিত্ৰ পাত্ৰটো” হৈছে যি পাত্ৰৰ পৰা প্ৰভু যিশুৱে শেষবাৰ আহাৰ কৰিছিল। সেই পাত্ৰটো এৰিমিথিয়াচৰ জোচেফে ৰুটেইনলৈ আনিছিল। কিন্তু মানুহৰ পাপৰ বাবে সেই পাত্ৰটো অদৃশ্য হ'ল। কেৱল যি সকলৰ জীৱন পবিত্ৰ, অন্তঃকৰণ শুদ্ধ তেওঁ লোকেহে কেতিয়াবা এই পাত্ৰটি দেখিবলৈ পায়।” ছাৰ গোৱেইনে কৈ যাবলৈ ধৰিলে—বজা আৰ্থাৰৰ ৰাজসভাত এই ঘটনা

ঘটাৰ দিনাই আৰু এটা আচৰিত ঘটনা ঘটিল। ৰাজপ্ৰাসাদ “কেমেলটৰ” কাষেদি বৈ যোৱা নদীখনত এছটা বঙা-শিল ওপঙি উঠিল। দেখা গল নিমজ চিক্চিকীয়া শিল ছটাৰ ওপৰত এখন তবোৱাল খোচা আছে। তবোৱালখনৰ ধাৰৰ পিনে এইদৰে লিখা আছিল—“এই তবোৱালখন পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ নাইট, যি পবিত্ৰ পাত্ৰটি লাভ কৰিব পাৰিব তেওঁৰেই হ’ব। কিন্তু কোনোজনে যদি শিলছটাৰ পৰা তবোৱালখন টানি উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰি ব্যৰ্থ হয়, তেন্তে তেওঁ নিজেই এই তবোৱালৰ আঘাতত আহত হ’ব”। ৰজা আৰ্থাৰৰ আহ্বান ক্ৰমে আমি সকলো গৈ য’ত এই আচৰিত ঘটনাটো ঘটিছিল সেই নদীৰ পাৰত উপস্থিত হৈছিলোঁগৈ। এতিয়া ৰজা আৰ্থাৰে নাইট ছাৰ লাঞ্চলটৰ পিনে চাই কবলৈ ধৰিলে—“মই ভাবো আপুনিৱেই পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ নাইট। সেইকাৰণে এই তবোৱালখন নিশ্চয় আপোনাৰ প্ৰাপ্য। ৰজা আৰ্থাৰৰ মুখৰ পৰা এনে প্ৰশংসামূচক বাক্য শুনিও ছাৰ লাঞ্চলটে সেই তবোৱালখন উলিয়াবলৈ অলপো যত্ন কৰা দেখানগল। এইবাৰ তেওঁ ছাৰ গ্যালাহাডক চেষ্টা কৰি চাবৰ কাৰণে আহ্বান জনালে। এতিয়া ছাৰ গ্যালাহাডে অলপো ইতস্ততঃ নকৰাকৈ ধীৰে ধীৰে গৈ শিলছটাৰ ওপৰত উঠি সকলোকে সন্মোহন কৰি কবলৈ ধৰিলে—“আপোনাসকলে দেখিছেই যে, মোৰ খাপত তবোৱাল নাই। তেন্তে এই তবোৱালখন নিশ্চয় মোৰেই হ’ব। এই তবোৱালখন লাভ কৰিবৰ কাৰণেই মই ইয়ালৈ

আহিছোঁ।” এই বুলি ছাৰ গ্যালাহাডে একেটানে তবোৱালখন শিলছটাৰ পৰা উলিয়াই নিজৰ সুদাখাপটোতে ভৰাই থলে। চকুপচাৰতে এই ঘটনাটো ঘটিল। ৰজা আৰ্থাৰ অত্যন্ত আনন্দিত হ’ল। তেওঁ ছাৰ গ্যালাহাডলৈ চাই কবলৈ ধৰিলে—“ধন্য ছাৰ গ্যালাহাড, ধন্য শ্ৰেষ্ঠ নাইট! মোৰ ৰাজত্বত দেশত বহুতো বহুশূৰ্য আৰু অলৌকিক ঘটনা ঘটিছে। কিন্তু সেই সকলোৰে ভিতৰত আপোনাৰ আগমন এটা বিৰাট অলৌকিক কাণ্ড। এতিয়া আহক ৰাণীৰ কাষলৈ যাওঁক। ৰজাৰ এই প্ৰস্তাব শুনি ছাৰ গ্যালাহাডে বিনীতভাবে উত্তৰ দিলে—“মহাৰাজ আপোনাৰ প্ৰস্তাবত মান্তি হ’ব নোৱাৰি মই দুঃখীত। এতিয়া সৌ তিবোতা গৰাকীৰ সহায়ত মই মোৰ ঢালখন বিচাৰি যাব লাগিব। এইদৰে অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰে সু-সজ্জিত হৈ মই “পবিত্ৰ পাত্ৰটি” বিচাৰি যাম। এয়ে মোৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য”। এই কথা শুনি আমাৰ মাজৰ সকলোৱে ইজনে সিজনৰ মূখলৈ চোৱাচুই কৰিবলৈ ধৰিলে। এনে সময়তে দেখা গল এগৰাকী গুৱনি তিবোতা এটা বগা ঘোৰাত উঠি আমাৰ ফাললৈকে আহিব লাগিছে। তেওঁ আহিয়েই ৰজাক অভিবাদন জনালে। মুখেৰে কোনো কথা নকৈ তেওঁ লগত লৈ অহা কলা ঘোৰাটোত উঠিবৰ কাৰণে ছাৰ গ্যালাহাডক হাতৰ ঠাৰেৰে সঙ্কেত জনালে। গ্যালাহাডেও তেওঁৰ ইঙ্গিত মতে ততালিকে ঘোৰাত উঠিল। যাবৰ পৰত তিবোতা গৰাকীয়ে আমাৰ সকলোলৈকে চাই এইদৰে কবলৈ ধৰিলে—“সম্ভ্ৰান্ত মহোদয় সকল আপোনা-

সকলৰ মাজৰ কোনো দুজনে এই বিচক্ষণ তৰুণ নাইটজনৰে সৈতে এদিন পবিত্ৰ পাত্ৰটি জয় কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব।" আমাৰ মাজৰ পৰা কোনোও একো কবলৈ নোপাওঁতেই ছাৰ গ্যালাহাডৰ সৈতে ঘোৰাচেকুৰাই তিৰোতা গৰাকী চকুপচাৰতে অন্তৰ্ধান হ'ল। এই ঘটনা ঘটাৰ পাছত সেই নদীৰ পাৰতে আমি বহুত বেলি নিৰ্ব্বাক নিষ্পন্দ হৈ বুলোঁ। আমাৰ অন্তৰতো একুৰা নতুন জুই জ্বলি উঠিল। অৱশেষত সেই গহীন নীৰবতা ভঙ্গ কৰি বজা আৰ্থাৰে কৈ উঠিল—“এই তৰুণ নাইটজন এজন দেবদূতৰ দৰেই অন্তৰ্ধান হ'ল”। গধুৰ অন্তঃকৰণেৰে আমি পৰস্পৰে বিদায় লৈ ঘৰাঘৰি গলোঁক।

সেইদিনাই আবেলি পৰলৈ আমি সকলোটি আকৌ ঘূৰণীয়া মেজৰ চাৰিওকাষে গোট খালোঁক। হঠাতে সৰ্ব-সাধাৰণ দিনতকৈ উজ্জ্বল এক বশ্মিয়ে সমষ্টে ঘৰটো উদ্ভাসিত কৰি পেলালে। লগে লগে তাত বহি থকা সকলোৰে মুখ বোৰ উজ্জলি উঠিল। বজা আৰ্থাৰে থিয়হৈ সকলোকে ধন্যবাদ জনালে। সেই সময়ত কিবা এটা গভীৰভাবে মোৰ অন্তৰত খুন্দিয়াই দিয়া যেন অনুভৱ কৰিলোঁ। লগে লগে থিয় হৈ সেই পবিত্ৰ পাত্ৰটিৰ অনুসন্ধানত ব্ৰতী হ'ম বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰি পেলালো। দেখা গল তাত থকা এশ পঞ্চাশজন নাইটেও সেই দুঃসাহসিক কাৰ্য্যত ব্ৰতী হ'বৰ বাবে প্ৰতিজ্ঞা ললে। তাৰে ফল স্বৰূপে আজি মই ইয়াত আপোনা সকলৰ সাদৰ আতিথ্যৰ দ্বাৰা আপ্যায়িত হৈছোঁ। কাইলৈ হয়তো মই গছৰ তলত

নাইবা কেনো আন্ধাৰ গুহাত আশ্ৰয় বিচাৰিব লাগিব। সি কোনো কথা নহয়। উদ্দেশ্য পূৰণ নোহোৱালৈকে আমি আগবাঢ়ি গৈয়েই থাকিম। জিৰণি লবৰ আমাৰ অবসৰ নাই।” ইমানতে ছাৰ গোৱেইনে তেওঁৰ গল্প শেষ কৰিলে। শ্ৰোতা সকল নিজৰ নিজৰ ভাৱত তন্ময়। কোঠাটোত সমূলি সাৰি শব্দ নাই। মাজৰাতিৰ দৰেই গহীন নীৰব মনৰে ৰাতিটোৰ বাবে পৰস্পৰে শুভেচ্ছা জনাই সকলো দিহা দিহি গল।

পিছদিনা পুৱাতে ছাৰ গোৱেইনে সকলোৰে পৰা বিদায়লৈ যাবলৈ ওলাল। বিচাৰ্ড ৰোজালিনে তেওঁক পদূলিলৈকে আগবঢ়াই থৈ নেদেখা হোৱালৈকে চায়েই থাকিল। একেবাৰে নেদেখা হ'লত দুয়ো বেজাৰ মনৰে উলটি আহিল। বিচাৰ্ড পোনে পোনে আহি নিজৰ সৰু কোঠাটোত সোমালগৈ। তাত নিজ হাতে সজা তাৰ ঘূৰণীয়া মেজখন আছিল। ৰোজালিনে দেখিলে বিচাৰ্ডে শূন্য আসনখনত নাম লিখিছে—“ছাৰ গ্যালাহাড”।

শৰৎকাল আহিল। তাৰ পাছত শীত বসন্ত গ্ৰীষ্ম, এটা এটাকৈ কেউটা ঋতু পাৰ হ'ল। আকৌ আহিল শৰৎকাল। এই এবছৰৰ ভিতৰত বিচাৰ্ডইতৰ প্ৰাসাদলৈ সেই পবিত্ৰ পাত্ৰটিৰ অনুসন্ধান কাহনী শুনাবলৈ কোনো নাইটেই অহা নাই। ই বছৰৰ পাছত সি বছৰ কৈ চাওঁতে চাওঁতে বহুতো বছৰ পাৰ হ'ল। বিচাৰ্ড এতিয়া এজন ধুনীয়া চফল ডেকা। পিতাকৰ মৃত্যুৰ পাছত তেঁৱেই এতিয়া গলওৱেৰ লড।

মাহৰ পিছত মাহ, বছৰৰ পাছত বছৰ পাব হৈ গৈ আছে। এনেতে নবেম্বৰ মাহত এদিন গধূলি ঠেবেঙা লগা জাবত পেপুৰা লাগি এজন বৃদ্ধ নাইটে আহি গলওৱে প্ৰাসাদত বাতিটোৰ বাবে আশ্ৰয় বিচাৰিলে। তেওঁৰ নাম আছিল ছাৰ বস। তেওঁৰেই ছাৰ গ্যালাহাডৰ সঙ্গী আছিল। অতিথিয়ে সদায়েই গলওৱে প্ৰাসাদত যথেষ্ট সমাদৰ পায়। বিশেষকৈ সেইদিনা ক্লান্ত অতিথি জনাৰ সন্তোষৰ কাৰণে বিশেষ যত্ন লোৱা হৈছিল। বাতিৰ আহাৰাদি কৰা শেষ হোৱাৰ পাছত ছাৰ গোৱেইনৰ দৰে ছাৰ বসেও তেওঁৰ ভ্ৰমণ কাহিনী শুनावলৈ বুলি জুহালৰ কাষত বহিল। বিচাৰ্ড বোজালিনে সেই কাহিনী শুনিবলৈ অতি আগ্ৰহেৰে তেওঁৰ নিচেই কাষতে বহিল। ছাৰ বসে আবন্ত কৰিলে—“বহুত বহুত দূৰ দেশ বেবিলনৰ চাৰাচ্ নামে চহৰত ছাৰ গ্যালাহাডক বজা পতা হৈছিল। তেওঁ তাত এবছৰ ৰাজত্ব কৰাৰ পাছত এদিন বাতিপুৰা ছাৰ গ্যালাহাড, ছাৰ পাৰ্চিভেল আৰু মই গীজ্জালৈ উপাসনাৰ বাবে গৈছিলো। তাত বিচপৰ মাজ পাবেৰে এজন লোকক আঠুলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰি থকা দেখিবলৈ পালো। লগতে আমিও প্ৰাৰ্থনাৰ বাবে মাজু হ'লো। সেই মানুহজনে তেতিয়া আমাৰ ফালে চাই ক'লে—“মই এবিমিডিয়াৰ জোচেফ। আপোনালোকক পবিত্ৰ পাত্ৰটি দেখুৱাবৰ বাবে মই ইয়ালৈ আহিছো।” এই কথাৰ কোৱাৰ লগে লগে এক উজ্জল পোহৰৰ মাজত আমি সেই পাত্ৰটো দেখিবলৈ পালোঁ। পোহৰৰ তীব্ৰতাই

জ্ঞান শূন্য কৰি পেলালে। কিছু বেলিৰ মূৰত যেতিয়া আমাৰ চেতনা ঘূৰি আহিল, দেখিলো সেই পবিত্ৰ পাত্ৰটো আৰু আমাৰ সমুখত নাই। ছাৰ গ্যালাহাডে তেতিয়াও আঠুলৈয়ে আছিল। তেওঁৰ সৈতে কথা পাতিব খুজি দেখোঁ তেওঁৰ মাতবোল নাই। তেওঁৰ প্ৰাণপক্ষী কেতিয়াবাই উৰি গল। আমি বুজিব পাৰিলো যি মুহূৰ্তত তেওঁ সেই পবিত্ৰ পাত্ৰটি দেখা পালে সেই মুহূৰ্তত তেওঁৰ জীৱনৰ উদ্দেশ্য সফল হ'ল। আমি তেওঁৰ অন্ত্যেষ্টিক্ৰিয়া চাৰাচ্ নগৰত সমাপন কৰিলো। ছাৰ গ্যালাহাডৰ মৃত্যুৰ কিছুদিনৰ পাছতে ছাৰ পাৰ্চিভেলে সন্ন্যাস গ্ৰহণ কৰিলে। চৌদ্ধমাহৰ পাছত তেওঁ স্বৰ্গবাসী হ'ল। ছাৰ গ্যালাহাডৰ কাষতে তেওঁকো সমাধিস্থ কৰা হ'ল। গতিকে আজি মই অকলে ইয়াত। কালিলৈ বাতি শেষবাৰৰ কাৰণে আমাৰ প্ৰিয় বজা আৰ্থাৰৰ ওচৰলৈ যাম।” এইদৰে কৈ ছাৰ বসে তেওঁৰ কাহিনী শেষ কৰিলে।

বিচাৰ্ডে আক্ষেপ কৰি কলে—“আহা! ডাঙৰ হোৱা হেতেন মই ছাৰ গ্যালাহাডৰ সঙ্গী হ'ব পাৰিলোহেঁতেন।” বিচাৰ্ডৰ মনোভাৱ বুজিব পাৰি ছাৰ বসে সান্ত্বনা দি ক'লে—“বোপাই তোমাৰ আকাঙ্ক্ষা মই বুজিছোঁ। তুমি অনুতাপ কৰাৰ কোনো প্ৰয়োজন নেদেখোঁ। আজি আহি থাকোঁতে বাটত সকলোৰে মুখত মই গলওৱে লৰ্ডৰ প্ৰশংসা শুনি আহিছোঁ যে বিচাৰ্ডৰ ৰাজ্যত ক'তো এজনো দুখীয়া মানুহ নাই। এতেকে কোনো বিপদজনক কাৰ্য্যলৈ নোযোৱাকৈও,

তুমি নিজ কৰ্তব্য উচিত ভাবে পালন যে কৰিছা তাত অকণো সন্দেহ নাই। তুমি নিজৰ স্থানত থাকিয়েই কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিছা। কোনোৱে হয়তো কৰ্তব্যৰ কাৰণে দূৰ বিদেশলৈও যাব লগা হৈছে। পাৰ্থক্য একো নাই। আচল কথা হৈছে চাৰিউফালে সতৰ্ক দৃষ্টি ৰখা হৈছে। এতিয়া যিমান পাৰা শিকা। সততাবে কৰ্তব্যপথত আগবাঢ়া। হাতত লোৱা তোমাৰ সাহকপী তৰোৱাল খন। ছাব গ্যালাহাডৰ দৰেই কৰ্তব্যনিষ্ঠ সাধু আৰু সাহসী হবলৈ যত্ন কৰা। মুখেৰে কৈ বা কল্পনা কৰি থাকিলেই নহব।”
